

Poruchy chování u dětí jako příčina páchaní delikvence a trestné činnosti

Bc. Michal Hradil

Diplomová práce
2010

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Michal HRADIL**

Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Poruchy chování u dětí jako příčina páchání
delikvence a trestné činnosti**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretické části – vymezení základních pojmů, druhy a typy poruch chování, vnitřní a vnější vlivy působící na děti, specifika delikvence a trestné činnosti dětí, následky poruch chování v dospělosti, léčba a prevence poruch chování, prevence páchání delikventního jednání a trestné činnosti dětí

Zpracování praktické části – definice problému, stanovení hypotéz, provedení výzkumu, analýza výsledků výzkumu a návrhy na opatření

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, 1. vyd. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-226-2

Vykopalová, H.: *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, 1. vyd. Olomouc, UP Olomouc, 2002, ISBN 80-244-0337-4

Níkl, J.: *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*, 1. vyd. české Budějovice: JU České Budějovice, 2000, ISBN 80-7040-386-1

Mühlpachr, P.: *Sociopatologie*, 1. vyd. Brno: MU Brno, 2008, ISBN 80-210-4550-7

Kříž, J.: *Duševní poruchy a poruchy chování u dětí a mladistvých*, 2. vyd. České Budějovice: JU české Budějovice, 2004, ISBN 80-7040-724-7

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Hana Vykopalová, CSc.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **12. ledna 2010**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2010**

Ve Zlíně dne 12. ledna 2010

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

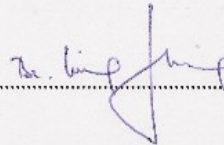
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 30.4.2010

.....

¹⁾ Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 33 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez věcného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce se v teoretické části zabývá dětmi jako rizikovou skupinou, rozebírá teoretická východiska vzniku poruch chování u dětí a faktory, které se na vzniku tohoto nežádoucího chování podílejí. Dále klasifikací poruch chování, delikvencí a trestnou činností dětí ve spojitosti s poruchami chování a kriminogenním chováním jako extrémním projevem poruch chování. Podává také pohled možností intervence a opatření směrem k dětem s poruchami chování a páchajícími kriminalitu.

Praktická část obsahuje výzkumnou část, výzkum, který je proveden formou dotazníku mezi chlapci umístěnými ve Výchovném ústavu, dětském domově se školou, základní školou a střední školou v Devěhosticích.

Klíčová slova: dítě, poruchy chování, teorie vzniku poruch chování, klasifikace poruch chování, delikvence, kriminalita, intervence a opatření k dětem s poruchovým chováním

ABSTRACT

My graduation theses deals with children as a risk group in theoretical part, discusses the theoretical resource, the rise of behavioral disorders by children and the factors which have lead to this undesirable behavior. Further classification of behavioral disorder by children, delinquency and crime actions, behavioral problems and crime behavior as an extreme manifestation of behavioral disorders. Also gives an overview of possible interventions and actions toward children with behavioral problems and committing crime. The practical part includes a research part, research that is conducted through a questionnaire among boys placed in borstals, creche with school, the grammar school and high school in Devěhostice.

Keywords: child, behavioral disturbance, theory of, the classification of behavioral disturbance, delinquency, criminality, and intervention measures for children with behavioral disturbance.

Děkuji prof. PhDr. Haně Vykopalové, CSc. za odborné vedení diplomové práce, cenné rady, názory a zkušenosti. Děkuji i mé manželce Janě a dětem za podporu a pomoc během celého mého vysokoškolského studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Michal Hradil

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 DÍTÍ JAKO RIZIKOVÁ SKUPINA Z HLEDISKA POŠKOZENÍ V OBLASTI TĚLESNÉ, DUŠEVNÍ A SOCIÁLNÍ.....	13
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA VZNIKU PORUCH CHOVÁNÍ.....	17
2.1 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY PORUCH CHOVÁNÍ	18
2.2 DIAGNOSTIKA PORUCH CHOVÁNÍ.....	20
3 FAKTORY PODÍLEJÍCÍ SE NA VZNIKU PORUCHY CHOVÁNÍ.....	22
3.1 VNITŘNÍ VLIVY PŘÍRODNÍ SOUBŮR NA DÍTĚ V SOUVISLOSTI SE VZNIKEM A ROZVOJEM PORUCH CHOVÁNÍ.....	22
3.2 VNĚJŠÍ VLIVY PŘÍRODNÍ SOUBŮR NA DÍTĚ V SOUVISLOSTI SE VZNIKEM A ROZVOJEM PORUCH CHOVÁNÍ.....	23
3.2.1 Rodina jako rizikový faktor.....	24
3.2.2 Škola jako rizikový faktor	25
3.2.3 Vrstevnická skupina jako rizikový faktor	26
3.2.4 Sociální prostředí jako rizikový faktor	27
4 KLASIFIKACE PORUCH CHOVÁNÍ	29
4.1 DISOCIÁLNÍ A ASOCIÁLNÍ PORUCHY CHOVÁNÍ	30
4.2 ANTISOCIÁLNÍ PORUCHY CHOVÁNÍ.....	31
5 DELIKVENCE A TRESTNÁ ČINNOST DÍTĚ JAKO PŮVODNÍ A NÁSLEDEK PORUCH CHOVÁNÍ	33
6 KRIMINALITA DÍTĚ JAKO EXTRÉMNÍ PROJEV PORUCHOVÉHO CHOVÁNÍ.....	36
7 CHARAKTERISTIKA A SPECIFICKÉ ZNAKY KRIMINALITY DÍTĚ.....	38
7.1 FAKTORY PŘÍRODNÍ SOUBŮR NA DELIKVENTNÍ CHOVÁNÍ A PÁCHÁNÍ KRIMINALITY	38
7.2 ZVLÁŠTNOSTI A SPECIFIKA KRIMINALITY DÍTĚ.....	40
8 MOŽNOSTI INTERVENCE A OPATŘENÍ S MĚŘENÍM DÍTĚ S PORUCHAMI CHOVÁNÍ A PÁCHAJÍCÍMI KRIMINALITU	43
8.1 INSTITUCE SYSTÉMU PEDAGOGICKO – PSYCHOLOGICKÉHO PORADENSTVÍ	44
8.2 SANKCE ZA SPÁCHÁNÍ PROTIPRÁVNÍHO JEDNÁNÍ DLE ZÁKONA O SOUDNICTVÍ VE VĚCÍCH MLÁDEŽE	45
8.2.1 Výchovná povinnost.....	47
8.2.2 Výchovná omezení.....	47
8.2.3 Napomenutí s výstrahou.....	47
8.2.4 Zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče.....	48
8.2.5 Dohled probačního úředníka	48
8.2.6 Ochranná výchova.....	49

8.3	SPECIÁLNÍ VÝCHOVNÁ ZAŘÍZENÍ	49
II	PRAKTICKÁ ČÁST	52
9	ÚVOD VÝZKUMNÉ ČÁSTI	53
9.1	CÍL VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ	53
9.2	METODIKA VÝZKUMU.....	53
9.2.1	Hypotéza . 1.....	54
9.2.2	Hypotéza . 2.....	57
9.2.3	Hypotéza . 3.....	60
9.3	VÝZKUMEM ZJIŠTĚNÉ SKUTEČNOSTI A JEJICH POROVNÁNÍ S HYPOTÉZAMI	64
9.4	SHRNUTÍ VÝZKUMU A NÁVRHY NA OPATŘENÍ.....	67
ZÁVĚR	70
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	71
SEZNAM CITACÍ	73
SEZNAM GRAFŮ	74
SEZNAM TABULEK	75
SEZNAM PŘÍLOH	76

ÚVOD

U všech živých tvorů na této Zemi je jedním z hlavních životních posláních reprodukce. Každý se možná na pozici „rodiče“ dívá trochu jinak, být rodičem já osobně považuji opravdu za poslání a jeden z životních cílů. Na to, být rodičem, se člověk připravuje již prakticky od dětství, v průběhu dospívání a následně i v dospělosti. Každý rodič byl dítětem a prošel si za svůj život určitým vývojem, určitou výchovou, byl ovlivněn různými vlivy, prostředí, každý z nás dostal při narození do vínku určitý potenciál. Diametrálně se odlišuje pohled na rodičovství osob, které již mají děti a které děti ještě nemají anebo je teprve čekají. Již před narozením dítěte a i po jeho narození si člověk často klade otázky: Zvládnou rodičovství? Budu dobrým rodičem? Vychovám své dítě dobře? Obvykle se člověk uspokojí s tvrzením, že to zvládne a již si představuje, že jako dědeček i babička sedí na terase svého domu, kdy na zahradě domu si hraje jeho dítě s vnoučaty, dcera je lékařkou a syn právníkem, všichni jsou šťastní a spokojení a náš hluboký pocit jak jsme to všechno zvládli a jak jsme dobře své děti vychovali, že je to naše zásluha a jak jsme dobří rodiče.

Bohužel právě výchova dětí, je dle mého názoru tou nejtěžší prací na světě, právě při výchově dětí se kupí obrovská spousta problémů, přisobí na ni spousta vnějších i vnitřních jak kladných, tak negativních vlivů. Právě při výchově dětí se nejvíce projeví naše úspěchy i neúspěchy. Výchova dítěte je složitým dlouhodobým procesem a domnívat se, že všechno půjde jen dobře a dle našich představ je mylné. Je těžké se na problémy s dítětem tak nahlížet jak předem připravit, je však nutné co nejvíce omezit možnost vzniku těchto problémů a pokud již nastanou, snažit se je odstranit, a co nejvíce eliminovat.

Dítě se navenek projevuje svými chováními a právě v chování dítěte se odráží to, jak je vychováváno, v jakém prostředí se pohybuje, jaké vlivy na něj přisobí, jaký je jeho fyziologický a psychologický vývoj, jak se vyvíjí jeho osobnost. To zda se dítě chová správně i nesprávně je určováno normami chování, které jsou výsledkem vývoje společnosti, ve které žijeme. Jedná se o normy, o chování, které je v případě jejich dodržování tolerováno i dokonce odměňováno a v případě, že jsou tyto normy porušovány naopak trestáno. Bez těchto norem chování nelze žít, musí existovat určitá pravidla ve společnosti, jinak by se společnost rozpadla - vládla by zde anarchie, svět by se změnil v džungli, v jedno velké bojiště a bez norem by svět a lidská populace neodvratně směřovali k zániku. Pokud je vývoj a chování dítěte v souladu se společenskými normami je vše v pořádku. Každé dítě během svého vývoje však normy porušuje. Na tuto „poruchu“ musí rodič adekvátním způsoby

sobem zareagovat. Záleží na tom, kdy dítě normu poruší, v jaké situaci, jak často a jaké důsledky toto porušení má. Může se jednat jak o ojedinělý jev s minimálním protispolečenským dopadem, o jev, který nezanechá na dítě žádné následky, ale také se může jednat o opakované porušování norem, které nese znaky závažného protispolečenského jednání a na dítě zanechá trvalé následky. Do určité míry tyto poruchy v chování dítěte rodič zvládne sám a svépomocí, v závažnějších případech však rodič potřebuje pomoc zvenčí. Tak jako společnost nastavila normy chování, tak nastavila i systém odhalování poruch těchto norem chování a prostředky na jejich eliminování, nápravu a prevenci. Jedním z nejzávažnějších dlouhodobých porušování společenských norem chování, ke kterým může dojít, ve které mohou tyto poruchy chování vyústit, je páchaní delikventního jednání a trestné činnosti.

Práv dlouhodobé porušování norem chování u dítěte vede ke vzniku poruchového chování a až k projevům nejzávažnějšího protispolečenského jednání a to delikvence a trestné činnosti. Mým zájmem v diplomové práci bude právě poruchové chování u dítěte a to od diagnostiky poruch chování, přes faktory, které přispívají ke vzniku poruchového chování u dítěte, klasifikace poruchového chování u dítěte, až po vymezení delikvence a trestné činnosti se zaměřím na intervenci, možnosti opatření a prevenci poruch chování, delikvence a trestné činnosti u dítěte.

I. TEORETICKÁ ÁST

1 DÍT JAKO RIZIKOVÁ SKUPINA Z HLEDISKA POŠKOZENÍ V OBLASTI TĚLESNÉ, DUŠEVNÍ A SOCIÁLNÍ

Dětství bývá označováno jako nejkrásnější období lidského života, je to však také nejnebezpečnější období v životě člověka. Právě v dětství se rozhoduje o vývoji našeho života dále. Co se týká přesného časového vymezení pojmu dítě a dětství v k, tak budu vycházet u těchto pojmů, jak jsou chápány z psychologického, pedagogického a trestně právního hlediska. Z psychologického hlediska je dítě lidský jedinec od narození do 15-ti let v k, v periodizaci v kové se o dítěti hovoří jakožto „jedinci od narození do staršího školního věku tj. novorozence (do 1 roku), mladší předškolní věk (1-3 roky, starší předškolní věk (3-6 let), mladší školní věk (6-11 let), střední školní věk (11-15 let) a starší školní věk (15-18 let). (Hartl, 2000, str. 406).

Pedagogika vnímá dítě jako jedince v životní fázi od narození do období adolescence, kdy pedagogika se zabývá dítětem jako subjektem edukace. (Průcha, 2001, str. 46,47)

Po právní stránce je dítě označováno jakožto nezletilec a rozumí se tím osoba do dovršení 15-ti let v k.

Jedinec na světě přichází vybaven velmi skromně a to prakticky jen základními reflexy a zakódovanými genetickými informacemi. Dá se říci, že až následný proces socializace a edukace utváří z jedince člověka. Stát se člověkem, členem společnosti se musí každý jedinec naučit a právě to se děje z velké části v ranném věku lidského jedince, v dětství. Děťství musí být vyváženým skloubením socializačním, edukačním, psychologického a tělesného vývoje jedince. Hlavním iniciátorem ve vývoji člověka po narození je rodina, rodinné prostředí je také zároveň prvním prostředím, do kterého jedinec přichází a se kterým přichází do styku. K tomuto hlavnímu iniciátoru vývoje člověka se následně přidávají další iniciátory jako je například škola, vrstevníci, sociální prostředí, atd.. Dominantní a základní postavení rodičů a rodiny ve vývoji jedince však nemůže žádný další iniciátor zastoupit, nahradit. Zjednodušeně řečeno se dítě musí naučit všemu a na to jen rodiče a rodina nestačí. Společnost si uvědomuje důležitost rodiny a vývoje dítěte, a proto existuje systém péče o vývoj dítěte a to ať již se jedná o právní ochranu dítěte a rodiny anebo ustanovení školského systému, jakožto významného edukačního iniciátora. Společnost za dobu svého vzniku a vývoje si ustanovila normy a pravidla, kterými se řídí a požaduje po každém členu společnosti, aby tyto normy dodržoval a respektoval. Cílem společnosti ve vztahu k vývoji dítěte je, aby

se toto naučilo normám a pravidlům společnosti, aby jednalo a chovalo se podle nich, aby je neporušovalo a respektovalo a předávalo tyto normy a pravidla dalším jedincům (zejména v dospělosti ve vztahu rodič – dítě). Společnost má jak propracovaný systém odměn, tak propracovaný systém trestů a nápravných opatření. Společnost různými formami odměňuje a podporuje zdravý vývoj jedince, dá se říci, že si společnost hlídá to, aby v co nejmenší míře došlo k nezdravému vývoji jedince a jeho chování. I na skutečnost, že však jedinec porušuje normy a pravidla společnosti a jeho vývoj není v souladu se společností je tato připravena, a to formou sankcí a trestů, v podobě různých reedukačních a resocializačních opatření a jiných zásahů do nefunkčních rodin a to jak proti rodičům v takovýchto rodinách, tak proti dětem. Dá se říci, že již od narození je dítě podurčeno sociální kontrolou. Je nutné si uvědomit, že nikdy nedosáhneme stavu, kdy by všichni členové společnosti dodržovali její normy a pravidla.

V případě, že se jedinec – dítě vyvíjí žádoucím způsobem a ve funkční rodině je jeho vývoj společností dá se říci akceptován a společností odměňován (tak jak má společnost propracovaný systém trestů a způsobů nápravy, má také systém odměňování). Jak jsem však uvedl výše, nikdy nedosáhneme stavu, že se všechny děti budou vyvíjet dle norem a pravidel společnosti, že budou tyto normy a pravidla respektovat a budou se jimi řídit. Je zde skupina dětí, jejichž vývoj jde nesprávným směrem anebo k nesprávnému vývoji směřuje, jedná se o tzv. děti ohrožené a poškozené. Problematika ohrožených a poškozených dětí je velmi široká a složitá, která zasahuje do mnoha vědních oborů a druhů činností, vývoj dítěte je totiž procesem socializačním, edukačním, psychologickým a tělesným. Ohrožené děti můžeme chápat jako děti, u nichž jejich prostředí a životní podmínky jsou natolik vychýlené od normy, že bezprostředně ohrožují vývoj dítěte a jejich začlenění do společnosti. K nápravě tohoto stavu je nutné speciálních sociálních zásahů. Poškozené děti jsou ty děti, které z vnitřních nebo vnějších příčin jsou ve svých životních funkcích natolik omezeny, že je jim normální socializace ztížena nebo dokonce znemožněna. „*Děti ohrožené a poškozené jsou ty děti, které potřebují zvláštní pozornost a pomoc společnosti právě pro své ohrožení a poškození bez ohledu na jejich charakter a příčiny.*“ (Níkl, 2000, str.5).

Z hlediska povahy poškození a ohrožení se jedná o oblast tělesnou, duševní a sociální, kdy může být poškozena jen jedna oblast anebo se může jednat o komplexní ohrožení a poškození, kdy jedna i druhá oblast převažuje nad ostatními.

Z hlediska příčin poškození a ohrožení je také nutno rozeznávat příčiny vnitřní (spolívající v dítěti), vnější (spolívající v prostředí) a smíšené. Vnitřní příčiny spolívají v dítěti (zděděný, vrozený, získaný handicap, znevýhodnění), kdy se jedná o tělesné, duševní a smyslové poškozené dítě a chronicky nemocné dítě. Bohužel do této skupiny spadíme i znevýhodnění etnickým a sociálním původem, i když je to velice obtížné, jedná se však o celou řadu problémů a defektů ve stavu a vývoji těchto dětí způsobenou především jejich příslušností k této části populace a postavením této populace ve společnosti, způsobem sociální adaptace a stylu života (u nás se jedná zejména o romské dítě). Vnější příčiny (negativní vlivy prostředí) se dají rozdělit na nedostatky ve funkcích celé společnosti a nedostatky ve společenských funkcích. Mezi nedostatky ve funkcích a fungování celé společnosti patří zejména hmotný nedostatek jako je například bída a nízká životní úroveň i civilizační faktory jako jsou například ekologické problémy, ale i média. Hlavním nedostatkem ve funkcích společenských skupin je selhání rodiny a je jedno z jakého důvodu je rodina dysfunkční i a funkční například že se v rodině vyskytují sociálně patologické jevy, citová deprivace, apod.. Do této skupiny nedostatků patří i nedostatky v mimorodinných společnostech a skupinách, kdy u dětí je to zejména ve škole a obdobných zařízeních. Příčiny smíšené jsou spojením vnitřních a vnějších příčin, nebo zvláště u dětí jsou tyto velmi úzce spjaté a propojeny. Dochází tak k napětí a konfliktům mezi dětmi a společností, které se projevuje především v poruchách v adaptaci a celém socializačním procesu dítěte. Mezi nejzávažnější poškození a ohrožení dětí v této oblasti patří poruchy chování, kdy tyto vznikají v útlém věku dítěte a čím je dítě starší, tím se stávají závažnějšími a obtížněji řešitelnými, s čím roste také frekvence těchto poruch a obvykle vedou až k nejzávažnějším extrémním a antisociálním činům (dá se říci, že tyto poruchy rostou a sílí s dítětem), mezi tyto můžeme zařadit sebevraždy a sebevražedné jednání a kriminogenní chování.

Dítě je ohroženo v dřívějším případě z několika oblastí, komplexně a proto je také nutný komplexní přístup k řešení ohrožení a poškození dítěte. Společně je pro nás to, že je nutné je také komplexně řešit, existuje celá řada institucí, které pomoc a podporu dítěti zajišťují, a se již jedná o instituce z oblasti školství, zdravotnictví a dalších odvětví, je zde nutná také komplexní anamnéza, nebo je nutné přesně stanovit, kdy dítě potřebuje pomoc, podporu a zásah společnosti. Vzhledem k tomu, že dítě není samo musí být pomoc, podpora a zásah společnosti směřován i do rodiny, ve které dítě vyrůstá. Cílem veškeré interven-

ce a pomoci dítěti je odstranění i výrazné omezení ohrožení a poškození dítěte a jeho pokud možno v co nejvyšší míře zdravý vývoj.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA VZNIKU PORUCH CHOVÁNÍ

Tak jak jsou obtížně definovatelné pojmy chování a porucha v etn r znorodosti definic t chto pojmu (záleží jaký v dní obor na tyto pojmy nahlíží), tak také u samotného pojmu porucha chování neexistuje naprostá jednotnost, naprosté ujednocení a jednotná definice tohoto pojmu. Z pedagogického hlediska jsou poruchy chování „*projevy chování u d tí a mládeže, které nerespektují ustálené spole enské normy, vyskytují se hlavn u sociáln narušené mládeže, ale také u jedinc s jiným typem postižení, k jejich vzniku p ispívá vliv nevhodného nebo nedostate ného výchovného p sobení a vlivy sociální nebo ur ité dispozice osobnosti na podklad centrálního nervového systému, poruchy chování m žeme hodnotit podle jejich spole enské závažnosti a d sledku pro život jedince*“. (Pr cha, 2001, str. 170)

Z psychologického pohledu a dle Mezinárodní klasifikace nemocí – 10. revize jsou poruchy chování skupinami poruch, které se projevují opakujícím se a trvalým obrazem disociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které bývá spojeno s nep íznivým rodinným prostředím a sociálním okolím. (Hartl, 2000, str. 426).

Ve speciální pedagogice jsou „*poruchy chování formou a projevem defektivity, které se vyskytují p edevším u sociáln narušené mládeže, ale i u dalších kategorií defektní mládeže*.“ (Sovák, 1978, str.292).

Poruchy chování vždy porušují n jakou normu í n jaké normy. Platí však, že to co je normou u nás a pro nás, nemusí být normou jinde, že tedy normy se m ní spole nost od spole nosti, jsou r zné v r zných spole enstvích a m ní se v ase a to a již v individuální životní dráze jedince, mezi generacemi í historicky.

Co je v bec prvotní p í inou vzniku poruchy chování u jedince? Pro se v bec u jedince porucha chování rozvine? Co je hlavním spoušt em poruchového chování u jedince? Kde se v jedinci poruchové chování bere? To jsou hlavní otázky, na které však nemáme doposud jednozna nou odpově . Existuje n kolik teorií vzniku poruch chování:

a) pudové tendence jako základ vzniku poruchového chování - Sigmund Freud považuje za základ poruchového chování výraz pudových tendencí a nerovnováhu í jistou disharmonii s ostatními subsystemy osobnosti jedince

b) teorie sociální p edur enosti jedince – Alfred Adler klade d raz na sociální determinaci psychiky a za velmi podstatné považuje p edevším sebehodnocení jedince (zejména záporné sebehodnocení jako nap . pocity mén cennosti) a dále sociální roli dít te jak v rodin , tak v prost edí a to zejména v ranném d tství

c) depriva ní teorie vzniku poruch chování – John Bowlby ve své depriva ní teorii uvádí, že vývoj osobnosti a vznik poruchy chování je ovlivn n situací v raném d tství jedince

d) teorie akceptace a odmítání – Ronald P. Rohner ve své teorii akceptace a odmítání uvádí, že citov neuspokojené d ti bývají mén vyrovnané, málo empatické a mají v tší sklon k nep átelskému chování a agresivnímu jednání, tedy k jednání sociáln nep ijatelnému, jednání poruchovému

e) teorie biologické – vznik asociálního a antisociálního jednání souvisí s d di nými p edpoklady a tyto jsou patrné i v somatických znacích, stoupencem této teorie byl nap . Cesare Lombroso.

Z eských osobností nap . Josef Langmeier a Zden k Mat j ek navazují na depriva ní teorii, avšak kladou d raz na neuspokojování základních psychických pot eb jedince, zejména pot eb citových. (Slomek, 2006, str. 9,10)

Každá z teorií má své zastánce i odp rce a v sou asné době se nelze p iklonit jen k jedné z teorií, že je tou správnou, vystihující to, co je prvotní p í inou vzniku poruch chování u d tí. Dle mého názoru je prvotní p í inou pro vznik poruchy chování u dít te kombinace minimáln dvou t chto teorií.

2.1 Charakteristické znaky poruch chování

Poruchy chování se projevují r zným zp sobem, dá se íci, že u každého dít te vzhledem k tomu, že každý je jedine nou a individuální osobností se projevují jinak. Ke každému dít ti, u kterého máme podez ení na poruchu chování je nutné p istupovat individuáln . Základem správného definování poruchy chování u jedince je správná anamnéza.

P í posuzování, zda se u dít te jedná o poruchu chování je nutné brát v úvahu zejména tyto faktory:

- vývojový stupe jedince tj. fyzický a mentální v k a vývin dít te

- frekvence výskytu poruchy chování (za všeobecně platný a uznávaný časový úsek se uvádí, že o poruchu chování se jedná jestliže toto chování se vyskytuje u jedince alespoň po dobu 6-ti měsíců nebo déle)
- intenzita poruchy chování (Pešatová, 2006, str. 27).

Mezi nejčastější charakteristické znaky poruch chování patří neschopnost či neochota jedince respektovat užívané normy chování a to s ohledem na věk dítěte a jeho rozumové schopnosti. Jedná se u jedince o chování nerespektující sociální normy platné ve společnosti. Složitostí potvrzení poruchy chování z tohoto charakteristického znaku je především rozdílnost sociálních norem mezi majoritní společností a minoritními skupinami, u nás se jedná například o vietnamskou menšinu či romskou komunitu. Pokud jedinec není schopen pochopit význam norem a hodnot společnosti, pak se o poruchu chování nejedná, jedná se například o jedince mentálně postižené. O poruchu chování se však také nejedná v případě, že jedinec normy a hodnoty společnosti zná, chápe je, ale přesto je v domě neakceptuje anebo se nimi nedokáže řídit.

Dalším charakteristickým nejčastěji se objevujícím znakem je problémovost v sociálních vztazích, jedinec není schopen udržovat či navazovat přijatelné sociální vztahy. Vztahy takového jedince k ostatním se projevují nejčastěji citovou nevyzrálostí, egoismem, empatií, obvykle se takovýto jedinec koncentruje na sebe, upřednostňuje sebe před ostatními a především preferuje uspokojování svých potřeb. Dalšími znaky je i skutečnost, že jedinec s poruchou chování za následky vlastního chování nemá pocit viny. Mezi další projevy těchto jedinců navenek a v sociálních vztazích jsou nedůvěra k ostatním, neschopnost upřednostnit skupinu před sebou samým, silné až paranoidní pocity ohrožení své osoby ostatními, nižší tolerance k zátěži, apod.. Důsledkem tohoto chování je to, že takto se chovající jedinci jsou druhými odmítáni, pohybují se na okraji skupin a dochází k častým konfliktům mezi nimi a ostatními.

Třetím nejčastěji se objevujícím znakem je agresivita. Agresivita je typickým způsobem reakce jedince s poruchou chování, je to reakce spojená s porušováním práv ostatních. Na jedné straně agresivní jednání jiných jedinců uspokojení, na druhé straně se u něj projevuje lhostejnost k obětem jeho agresivního jednání, k následkům tohoto jednání pro obě a to a již následkům zdravotním či citovým. (Vágnerová, 2008, str. 783-787)

Existuje další sada pomocných znaků, podle kterých se dá porucha chování charakterizovat, patří mezi například neschopnost učit se (nelze-li tuto neschopnost vysvětlit intelektovými, smyslovými či zdravotními problémy), nepřiměřené chování a emotivní reakce jedince v běžných situacích, celkový výrazný pocit neštěstí nebo deprese u jedince, tendence jedince vyvolávat somatické symptomy jako je například bolest či strach a to ve spojení s problémy.

Na základě této charakteristiky a těchto charakteristických znaků lze definovat poruchy chování jako výraz pro postižení, kdy se chování a emotivní reakce jedince (dítě) liší od odpovídajících v daných, kulturních nebo etnických norem a mají nepříznivý vliv na školní výkon dítěte v rámci jeho akademických, sociálních, předprofesních a osobnostních dovedností. Součástí je toto postižení něco více než přechodná víceméně předvídatelná reakce na stresující události z jeho prostředí, postižení, které se vyskytuje nejméně ve dvou různých prostředích a postižení, které potřebuje i přes individuální intervenci v rámci vzdělávacího programu. Poruchy chování mohou koexistovat i s jiným postižením. (Vojtová, 2004, str. 60,61)

Je nutné si uvědomit, že poruchy chování nejen že obvykle koexistují s dalšími postiženími, ale že také vzhledem ke své „komplexnosti postižení jedince“ jsou multidisciplinární, kdy se jimi zabývá nejen speciální pedagogika, pedagogika, ale také například psychologie, sociologie, kriminologie, i vady lékařské.

2.2 Diagnostika poruch chování

Diagnostický proces u poruch chování není zaměřen jen na stanovení zda se u jedince jedná či nejedná o poruchu chování, diagnostický proces je zde zaměřen nejen na rozpoznání nemoci tj. poruchy chování, ale i na rozpoznání o jaké stádium defektivit jde tj. zda nebezpečí z poruchy hrozí, jedná se o poruchu začínající, či již poruchu vyvinutou, dále o příčinu defektivit tj. co vedlo ke vzniku poruchy a také je účelem diagnostiky určit možnosti nápravy a léčby poruchy. (Sovák, 1978, str. 77)

Diagnostika poruch chování se nezaměřuje jen na jedince, ale i na prostředí, ve kterém se pohybuje, na sociální vztahy, na rodinné prostředí jedince atd. Při diagnostice poruch chování jsou nutná vyšetření nejen psychologická, ale také speciálně pedagogická, pedagogická, etopedická, sociální a odborná lékařská. K diagnostice poruch chování se používá

mnoho metod a to například anamnestické šetření, rozhovor s jedincem, různé formy dotazníků a testů, až po zjištění školní úrovně jedince a speciální metody například sociometrické testy, kresby.

Jedním z problémů v diagnostice poruch chování bývá rozlišení, zda již jde u jedince o poruchu chování či pouze o problém v chování jedince. (Příloha 1 – Rozdíl mezi problémovým chováním a poruchovým chováním)

Základní symptomy poruch chování se zahrnují do čtyř základních oblastí a projev chování v nich:

- a) agrese k lidem a zvířatům – astá šikana, vyhrožování nebo zastrašování druhých, vyvolávání pranic, bitek, nadměrné rvačky, jako zbraně jsou použity předměty, které mohou těžce zranit druhé, projevy fyzické agrese a hrubosti k lidem i zvířatům, při krádežích dochází ke stěsnání, vydírání, vynucování si i nucení k sexuální aktivitě
- b) destrukce majetku a vlastnictví – zakládání ohně se záměrem vážného poškození, závažné ničení majetku druhých
- c) nepoctivost nebo krádeže – vloupávání se do domů, budov a aut, opakované lhaní k získání prospěchu, výhody nebo k vyhýbání se povinnostem, závazkům, krádeže bez konfrontace s obětí, padání peněz i listin
- d) vážné násilné porušování pravidel před 13-tým rokem věku – opakované opouštění domova v noci i přes zákaz rodičů, útoky z domova, toulky, opakované záškoláctví, velmi asté a intenzivní výbuchy zlosti, vzdorovité a provokativní chování, trvalá silná neposlušnost. (Pešatová, 2006, str. 28-29)

Diagnostická kritéria musí obsahovat opakující se stabilní vzorce chování, ve kterých jsou porušovány sociální normy, pravidla a práva druhých. Každá z výše uvedených kategorií chování již sama o sobě, pokud je výrazná dostatečně k potvrzení diagnózy poruchy chování. Základními znaky je stabilita a dlouhodobost, jedná-li se o ojedinělý incident či skutek nejedná se o poruchu chování a k diagnostice nestává.

3 FAKTORY PODÍLEJÍCÍ SE NA VZNIKU PORUCHY CHOVÁNÍ

Na jedince neustále působí pestrá spousta vlivů různé intenzity, zvláště u dítěte je působení těchto „vlivů“ markantní a to zejména k jejich rozumové, tělesné a sociální výsklosti. Organismus dítěte daleko rychleji než organismus dospělého se těmito vlivy podmaňuje, rychleji ho tyto vlivy ovlivňují a mění. Tyto vlivy nepůsobí vždy jen jednotlivě, ale většinou se jedná o souhrnný jev. Na dítě nepůsobí jen kladné vlivy a nelze dítě ubránit negativním vlivem. Na vznik a rozvoj poruchy chování u dítěte má vliv vždy několik faktorů, které jsou mezi sebou v interakci, nelze říci, že jen jedna příčina stojí za vznikem poruchového chování u dítěte. Etiologie těchto poruch chování není specifická, ale multifaktoriální. Důležitost určitých vlivů, které u dítěte vyvolaly vznik a rozvoj poruchy chování se projevuje zejména v následné diagnostice poruchy chování u dítěte, léčbě této poruchy a následné prevenci. Významnou roli tedy hraje při poruchovém chování u dítěte anamnestická a diagnostická činnost. Nelze u dítěte konstatovat poruchu chování jen na základě jednoho zjištění například posudku psychologa, ale je nutné u dítěte, u kterého se domníváme, že trpí poruchou chování se zabývat nejen tímto dítětem samotným (z pohledu pedagogického, psychologického, lékařského,..) ale i tím s kým žije (rodina), kde žije (prostředí) a dalšími skutečnostmi (vrstevnické skupiny, závislosti,...)

Obecně se dají vlivy působící na dítě, které mají souvislost se vznikem a rozvojem poruchy chování rozdělit do dvou hlavních skupin, na vlivy vnitřní a vnější.

3.1 Vnitřní vlivy působící na dítě v souvislosti se vznikem a rozvojem poruch chování

Do této skupiny vnitřních vlivů patří zejména genetické dispozice. Na které děti mají vzhledem ke své genetické výbavě k poruchám chování blíže než mají ostatní. Genetická dispozice k poruchovému chování je u dítěte většinou spjata s temperamentem, mezi další rizikové faktory patří impulzivita, snížená citlivost, emotivnost,... Různé potíže se u dítěte s genetickými předpoklady k poruchám chování projevují již od raného dětství, typickým doprovodným jevem je hyperaktivita. Dítě má odmítavý postoj k sociálním normám, chová se podle svých norem a pravidel, které jsou zaměřeny na uspokojování jen svých potřeb. Samotné genetické dispozice však ke vzniku poruchy chování nestačí, k tomu, aby se porucha projevila je nutné spolupůsobení dalších vlivů.

Dalším vnitřním vlivem jsou biologické faktory, u biologických faktorů, které ovlivňují vznik poruchového chování jde o narušení struktury nebo funkce centrálního nervového systému. Toto narušení může být různé povahy, může se například jednat o důsledky úrazu hlavy, závažného onemocnění mozku, o důsledky nedonošenosti či problémového porodu apod. Toto poškození mozku se projevuje například impulzivitou, sníženou schopností sebeovládání, emoční labilitou. Jedním z typických projevů spojených s tímto poškozením je agresivita. U takto postižených jedinců se jedná spíše o narušené sebeovládání (snadněji se nechají vyprovokovat k nepřiměřené reakci), než o neschopnost rozznat vhodnost či nevhodnost svého jednání, tj. zda jejich jednání je v souladu se sociálními normami či nikoliv. (Vágnerová, 2004, str. 781)

Mezi hlavní specifické poruchy vznikající na základě biologických faktorů patří ADD – poruchy pozornosti, ADHD – kombinace poruch pozornosti s hyperaktivitou a impulzivitou a ODD – agresivní opoziční chování.

Jako dalším z vnitřních vlivů bývá uváděna inteligence, já se však ztotožňuji s Vágnerovou, že inteligence není osobnostním faktorem, který by významným způsobem ovlivňoval pravděpodobnost vzniku poruchového chování u jedince.

3.2 Vnější vlivy působící na dítě v souvislosti se vznikem a rozvojem poruch chování

Dítě se rodí vybaveno, dává se řídit jen vrozenými vzorci chování. O to více je ale dítě schopno se adaptovat, dítě se učí všude kde se pohybuje a od všech, se kterými se dostává do interakce. Právě v dětském věku se nejvíce rozvíjí u jedince socializační a edukační proces. Dětský je nejdůležitějším úsekem lidského života pro formování osobnosti. Vzhledem k rozumovým, psychickým, fyzickým stavům a schopnostem odpovídajícím věku dítěte je právě dítě nejzranitelnější, co se týká působení vnějších rizikových faktorů. V průběhu vývoje dítěte se také mění význam a působení různých vnějších vlivů a faktorů na dítě, například čím je dítě starší, tím více se osamostatňuje a snižuje se vliv rodiny na jeho chování, při nástupu do školy dítě poznává další prostředí, další autority v podobě učitelů, to samé platí také o vlivu vrstevnických skupin na dítě. Existuje celá řada vnějších rizikových faktorů, které působí na chování dítěte, mezi hlavní a nejvíce dítě ovlivňující vnější faktory patří: rodina, škola, vrstevnické skupiny a sociální prostředí. I mezi těmito faktory

platí, že se navzájem ovlivňují, působí na sebe a může mezi nimi docházet k přenosu negativních jevů, které mají za následek vznik poruchového chování. Je však nutné poznamenat, že právě v těchto vnějších vlivech působících na dítě, v rodině, škole, vrstevnické skupině a sociálním prostředí je nejvyšší možnost boje proti poruchovému chování a negativním faktorům, které ho způsobují a to ať již od primární prevence poruchového chování až po ústavní léčbu poruchového chování, i tak je to velmi obtížné a složité (například u rodiny a sociálního prostředí se jedná o rizikové oblasti, které pokud jsou iniciátorem poruchového chování je těžké tyto již jen eliminovat, ne tak je odstranit).

3.2.1 Rodina jako rizikový faktor

Rodina je základním a prvním sociálním prostředím, se kterým se dítě po své narození setkává, ve kterém se pohybuje a ve kterém se vyvíjí. Právě v rodině se dostává do prvních interakcí s ostatními lidmi, právě v rodině si osvojuje první sociální normy a v rodině zahajuje proces socializace a edukace, osvojuje si vzorce chování. Pokud dítě vyrůstá ve fungující rodině, ve které jsou dodržovány sociální normy, je daleko méně pravděpodobné, že se u něj projeví poruchy chování. Ze všech výzkumů i praktických zkušeností vyplývá, že rodina plní nejvýznamnější úlohu ve vývoji a výchově dítěte. Rodina jako první socializační instance má nejvýznamnější vliv na bezprostřední formování osobnosti dítěte, na jeho vztahy k ostatním lidem a ke společnosti. Prvořadé je prosociální nebo naopak asociální a antisociální postoje, chování a činy dítěte. (Mühlpachr, 2008, str. 147-159)

Pokud je rodina, ve které dítě vyrůstá a funkční i dokonce dysfunkční a to ať již z jakéhokoli důvodu je také velmi pravděpodobné, že bude narušený optimální, sociálně tolerovaný vývoj dítěte a že u tohoto bude docházet k různým problémům a poruchám, tedy i k poruchám jeho chování. Rizikem pro vznik poruchy chování u dítěte ve vztahu k rodině může být cokoliv, ať již se jedná o rodiče s anomální osobností, které nejsou schopny plnit své rodičovské povinnosti, ať již se v rodině projevují sociálně patologické jevy v jakékoli podobě například alkoholismus, drogová závislost, dochází v rodině k násilí, násilí je v rodině tolerováno, ať již rodina neplní některou ze svých základních funkcí například emocionální a citovou, kdy u dítěte dochází k citové deprivaci i socializačně-výchovnou, spojenou s nepřívětivostí dítěte na další život, ať se již v rodině jedná o chybný výchovný styl anebo ať již se jedná o rodinu nepodporující, o rodinu s nízkými životními cíli a morálními hodnotami (Pešatová, 2007, str. 122-128).

Je však také nutno poznamenat, že v dnešní době je rodina pod velkým tlakem vnějších vlivů, jako jsou například vlivy ekonomické, u mladých lidí dochází k přeměně hodnotového systému, dochází k přeměně struktury rodiny, rodiče se stávají osoby vyššího věku, rodičovství je více plánované, kvůli spoustě funkcí, které by měla zastávat rodina přebírá různé sociální instituce (ať již ze své pohodlnosti či neschopnosti), ozývají se tak nyní hlasy hovořící o krizi rodiny, o přeměně rodinného systému a dokonce o jejím konci a volají po návratu k tradičnímu pojetí rodiny.

3.2.2 Škola jako rizikový faktor

Škola je po rodině druhým nejvýznamnějším faktorem, který působí na jedince v období dospívání a dospívání. Škola je výraznou socializační institucí, která plní řadu funkcí a to od základní funkce, funkce výchovné a vzdělávací až po funkce profesionalizační a poradenské. Dítě ve škole prožívá velmi podstatnou část svého života, svého dospívání a dospívání. Zákony České republiky stanoví povinnou devítiletou školní docházku, když k tomu přibírá pobyt v mateřské škole a další školní instituce navazující na základní školu, kdy většina dětí tyto školské instituce navštěvuje, dostáváme se k době pobytu ve škole na dobu okolo 12-ti let, v případě nadstavbového či vysokoškolského studia se jedná o více jak 15 let. Školní prostředí má na dítě vliv hned v několika oblastech a dá se říci, že se stává konkurentem rodiny například dítě doposud znalo jen autoritu rodičů, nyní zde nastupuje nová autorita a to učitel (zejména učitel předškolního a raného školního věku hraje osobnost učitele významnou roli), do hry vstupují spolužáci a kamarádi, vznikají první mimorodinné vrstevnické vztahy, subkultury. Škola u dítěte zavádí nový životní rytmus a styl, staví ho do nové sociální role (dítě ztrácí výlučné postavení, které mělo v rodině, ve škole je dítě jen „jedno z mnoha“ a ono se musí přizpůsobit škole, nikoliv škola jemu). Ve škole dochází k rozvoji osobnosti dítěte, školní prostředí by mělo na dítě působit kladně ve smyslu rozvoje jeho osobnosti (ve snaze o seberealizování, prosazení se, rozvoje péle, soustředěnosti, odpovědnosti), někdy však dochází k tomu, že školní prostředí působí na dítě negativně. Škola dokáže pomoci dítěti stát se odolným vůči zátěži a být připraven vyrovnávat se s těžkostmi běžného života, na druhou stranu školní neúspěch může mít pro dítě závažné následky (negativismus, pasivita, nechuť k učení, problémy s rodiči). Škola je také obvykle prvním místem (pokud to není rodina), kde dítě přichází do styku se sociálně patologickými

jevy, nemusí se jednat jen o šikanu, ale také například o lhaní, krádeže, záškoláctví, kouření atd.. Práv v této oblasti je důležité, aby fungovala spolupráce mezi školou a rodiči.

3.2.3 Vrstevnická skupina jako rizikový faktor

Vrstevnické skupiny jsou skupiny jedinců charakteristické v blízkosti, blízkostí názorovou a spojující v souhlasném jednání. Jsou to primární skupiny pro něž je charakteristickým rysem bezprostřední kontakt (tváří v tvář) a silný pocit příslušnosti ke skupině (identifikace nejen „já“ ale „my“). Je pravdou, že prvními vrstevnickými skupinami, se kterými přijde dítě do styku jsou tzv. hravé skupiny v předškolních zařízeních, avšak v tomto věku u dítěte, vzhledem ke stavu jeho vývoje, nemůžeme hovořit o tom, že se jedná o vrstevnickou skupinu, nebo dítě si neuvědomuje pocit sounáležitosti, u těchto skupin nejsou dány role a důležitosti, chybí zde základní znaky vrstevnické skupiny, děti v této skupině spíše než spolu jsou vedle sebe. Skutečné vrstevnické skupiny se objevují a začínají fungovat až v průběhu školní docházky a s přibývajícím věkem dítěte jejich role v životě dítěte roste. Vrstevnické skupiny můžeme rozlišovat podle několika faktorů, například podle velikosti, podle struktury apod. Důležitým znakem vrstevnické skupiny však jsou normy, kterými se tato skupina řídí a hodnoty, které tato skupina uznává. Z pohledu tohoto znaku můžeme mít skupiny jednoznačně pozitivní (které se řídí normami a hodnotami, které jsou zcela v souladu s normami a hodnotami společnosti) až po skupiny jednoznačně negativní a to asociální i antisociální (party, gangy, bandy). (Kraus, 2001, str. 126-137)

A právě asociální a antisociální vrstevnické skupiny mají svou specifickou charakteristiku kterou se liší od skupin pozitivních – jedná se většinou o skupiny neformální, struktura skupiny a její hierarchie vyrostá zevnitř života skupiny, je propracován systém trestů a odměn (například pro zrádce a odpadlíky), má specifický jazyk a zaměření (sportovní fanoušci, sympatizanti hnutí skinheads, vyznavači určitého hudebního stylu), je přesně stanoven systém norem a hodnot, které musejí členové skupiny dodržovat a kterými se musí řídit, existuje zde silný pocit sounáležitosti, je propracován systém řízení ve skupině (od obyčejných členů až po vůdce, je zde jasná diferenciací úloh), takovouto partu vede obvykle silný a obávaný jedinec, který se do vůdčivé pozice „probil“ svými skutky a činy (násilí, kriminální činy,...) a který má kolem sebe v nejužším kruhu své oddané sympatizanty. Takováto skupina obvykle jedná jako celek, společné páchaní protispolečenského jednání tuto skupinu stmeluje. Delikty páchané v partě se vyznačují vysokou mírou recidivity. Vznik těchto

asociálních a antisociálních skupin bývá obvykle spjat s adolescencí, s životním obdobím jedince, kdy se tento začíná pozvolna vymaňovat ze závislosti na rodině a hledá uspokojení svých citových a sociálních potřeb (je nutné si uvědomit, že člověk je společenský a lenství ve skupinách patří k přirozenému způsobu života jedince), člověk v tomto věku potřebuje sociální kontakt, uznání, pocit seberealizace, bezpečí. Významnou skutečností je i to, že v adolescenci se nejvíce projevuje rozpor mezi předem nastolenou vycvičenou a mentální vyzrálostí jedince. K typickým negativním projevům asociálních a antisociálních skupin patří páčání delikvence a trestné činnosti, vandalismus, konzumace alkoholu a drog. (Čírtková, 2004, str. 145-165)

Práce s asociálními a antisociálními skupinami je velmi obtížná, nebo obtížné je již jen do takovéto skupiny proniknout, je nutné tuto skupinu analyzovat (zjistit na jakých principech pracuje, kdo jsou vlivové skupiny). Cílem práce s takovouto skupinou je eliminování negativního jednání takovéto skupiny, anebo alespoň tuto skupinu izolovat.

3.2.4 Sociální prostředí jako rizikový faktor

„Životní prostředí člověka lze vymezit jako tu část svétového prostoru, který člověk obklopuje, s nímž je ve vzájemném působení tj. který na člověka působí svými podmínkami, ovlivňuje jeho vývoj a on na tyto podmínky reaguje, působí na ně a také je aktivně svou prací mění. Prostředí není statické, ale mění se.“ (Kraus, 2001, str. 99).

Prostředímžeme dlelit podle různých kritérií například podle velikosti (mikroprostředí, makroprostředí, regionální, lokální), dle charakteru (přírodní, společenské, sociální, kulturní), podle povahy teritoria (venkovské, městské, velkoměstské), z pohledu sociální pedagogiky je důležité členění prostředí z pohledu působících podmínek (frekvence podmínek – podmínek chudé, podmínek přesycené, z pohledu pestrosti – podmínek jednostranné i mnohostranné, z hlediska kvality – podmínek zdravé i vadné).

Prostředí, ve kterém dítě žije, to kde dítě vyrůstá naňho má také velký vliv. Jinak působí prostředí na děti, které žijí ve velkoměstech, na malých městech anebo na vesnicích.

Tit základní rysy prostředí podle toho jak ovlivňují člověka:

1. prostředí je restriktivní síla, tzn. že prostředí nám dovolí pouze omezené chování
2. prostředí produkuje jednání, tzn. že jinak se chováme na sociálních místech, v práci, ve škole, doma

3. prostředí působí jako motivační síla, tzn. že někdy nás prostředí vybízí k užití určitého druhu chování. (Schmiedler, 2001)

Z výše uvedených rysů vyplývá, že způsob našeho jednání a chování úzce souvisí s prostředím, ve kterém žijeme. Přítomnost rizikových faktorů je samozřejmě daleko vyšší ve městě než na vesnici, život na vesnici a ve městě je pořád ještě velmi odlišný. Výskyt sociálně patologických jevů je ve městě nesrovnatelně vyšší než na vesnici. Je zde patrný i rozdíl v životních stylech, město působí jako rizikový faktor zejména ve dvou oblastech a to fyzikální a společenské. Fyzikální oblast souvisí s velkým počtem obyvatel na malém prostoru, s kvalitou bydlení a okolního prostředí (monotónnost sídlišť), sociální oblast zase souvisí zejména se sociální izolovaností a špatnými socioekonomickými podmínkami. Sociální izolovanost je právě ve městech patrná, mezilidské vztahy jsou zde nezralé, nevyvinuté, vyúsťující až v sociální osamělost. Životní styl ve městě často vede k pasivnímu trávení volného času, který se omezuje třeba jen na sledování televize, u mnoha lidí se objevuje stereotypní styl života. Právě anonymita města a sídlišť a nevšimavost lidí (loví k se stará jen o sebe) ve spojení s podněty chudým prostředím mají za následek to, že děti se naplno sdužují do part a že se města stávají živným prostředím pro protisociální jednání a chování.

Porucha chování je ze speciálně pedagogického hlediska každá negativní odchylka od normy, jedná se o trvalé a v domě jednání označené jako nežádoucí projevy v chování, které mohou vyústit i přesně až do stádia delikvence a kriminality. Poruchy chování mají své charakteristické rysy a projevy, zasahují do několika vln oborů, jsou multidisciplinární. Vždy je příčinou vzniku poruchového chování u dítěte několik faktorů a to ať již faktorů vnitřních anebo vnějších, vztahem jde o jejich kombinaci.

4 KLASIFIKACE PORUCH CHOVÁNÍ

Vzhledem k velkému počtu poruch emocí a chování, které zasahují do různých částí lidského chování, rovněž ovlivní, rovněž působí jak na člověka s poruchou, tak na jeho okolí, na sociální vztahy atd., je nutné tyto strukturované rozdělit do různých kategorií. Existují různé klasifikace poruch chování, které se liší dle vědních oborů, které je zkoumají, s různými vlivy, které na ně působí, s různorodou interpretací toho i onoho vědního oboru, který se jimi zabývá. S vývojem dalších a nových poznatků v jednotlivých vědních oborech (poruchy chování jsou multidisciplinární) dochází k přehodnocování a přijímání těchto poznatků, dochází ke sblíživání a dokonce i k prolínání různých druhů a typů poruch chování. Existuje několik klasifikací poruch chování v tšinou podle toho jaký vědní obor se poruchou chování zabývá, jedná se o specifický pohled toho i onoho vědního oboru na poruchy chování.

Například v lékařství a psychiatrii se používá medicínská klasifikace poruch chování - v moderním a současném medicínském pojetí poruch chování je na postižení a fungování pohlíženo jako na výsledek interakce mezi fyzickou a mentální kondicí člověka a jeho sociálním a materiálním prostředím. Klasifikace hovoří o intervenci zaměřené na postižení, jeho limitované aktivity a omezené zapojení. Světová zdravotnická organizace ve své Mezinárodní klasifikaci nemocí – 10. revize z roku 1993 poruchy chování zařadila do sekce F 90 – F98. Poruchy chování a emocí se zpravidla obvykle v dětském věku a v adolescenci a to do těchto oblastí: F 90 – Hyperkinetické poruchy, F 91 - Poruchy chování, F 92 – Smíšené poruchy chování a emocí, F 93 – Emocionální poruchy se zpravidla specifickým pro dětském věku, F 94 – Poruchy sociálních vztahů se vznikem specifickým pro dětském věku a adolescenci, F 95 – Tikové poruchy, F 98 – Jiné poruchy chování a emocí zpravidla obvykle v dětském věku a adolescenci. (Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize, 1996, str. 227-228)

V pedagogice a speciální pedagogice se používá školská klasifikace poruch chování – kdy se jedná o spojení poruchy chování s charakterem chování a způsobem jakým se tato porucha projevuje. Dle školské klasifikace se poruchy chování dělí na: poruchy chování vyplývající z konfliktu, poruchy chování spojené s násilím, poruchy chování související se závislostí. V psychologii se používá dimenzionální klasifikace – tato pracuje s dimenzí projevu chování, sleduje jaký stupeň poruchy odpovídá daným projevům chování, jaká je hloubka poruchy, jak je chování jedince výrazné a odlišné od běžného chování, tato klasifikace využívá různých posuzovacích škál a základních vzorců, kdy poruchy chování dělí

na: poruchy chování, osobnostní problémy a psychické problémy, nevyzrálost a socializovanou agresi (Vojtová, 2004, str. 84,85).

Vzhledem k zaměření své práce budu vycházet ze sociální klasifikace poruch chování neboli klasifikace dle stupně nebezpečnosti pro společnost. Základním měřítkem této klasifikace je sociální dimenze, tedy jaký dopad má porucha chování na sociální vztahy jedince, orientuje se na charakter konfliktů, které se odehrávají mezi jedincem a sociálním prostředím, ve kterém tento žije. Poruchy chování se dle této klasifikace dělí na: disociální poruchy chování, asociální poruchy chování a antisociální poruchy chování. U těchto skupin poruch se zaměřím na projevy, které mají buďto přímý vztah k delikvenci a trestné činnosti, anebo s nimi souvisí.

4.1 Disociální a asociální poruchy chování

Disociální chování je takové chování, které se rozchází s normami následkem pokřivených hodnot a sociálních vztahů, nepřízbované, nepřiměřené, avšak bez výraznější agrese a hostility. (Sovák, 1978, str. 148,149)

Dá se říci, že se tedy jedná o nespolečenské, nepřiměřené způsobování chování, o drobné společenské odchylky, které však nejsou pro společnost závažné. Disociální chování je také často bráno jako signál možného dalšího špatného vývoje chování jedince, v případě včasného objevení a rozpoznání příčiny vzniku nežádoucího chování stačí obvykle k jeho nápravě běžné pedagogické prostředky a není nutný zásah speciálních institucí, metod a prostředků. Často také tyto poruchy mají souvislost s vývojovým obdobím jedince například nástupem dítěte do školy, obdobím pubescence. Mezi poruchy, které do této skupiny řadíme patří například lhavost, zlozvyky, vzdorovitost. (Fischer, Škoda, 2008, str. 132)

Lež je v domě a úmyslně projevená nepravda, osoba, která lže, vždy tímto lhaním sleduje určitý cíl. Normou je tedy to, v jakých situacích dítě lže, jak často a s jakým účelem, prospěchem. Z pohledu poruchy chování jsou poruchovými tzv. lži záměrné, kdy motivem pro lhaní je snaha se vyhnout nějaké nepřijemnosti a poškodit druhou osobu. O „pravé lži“ mluvíme u dítěte až když dokáže (na základě svých rozumových schopností) plně rozeznat pravdu od nepravdy a tím, že lže sleduje nějaký cíl. Vzdorovitost je v určitém vývojovém období jedince normálním a přirozeným projevem (obvykle okolo druhého roku věku a pak v pubescenci). Vzdorovitost často souvisí s nepřiměřeným výchovným prostředím dítěte a

projevuje se ve dvou základních formách a to v pasivitě a neinnosti a v agresivitě až destruktivitě. Nepřiměřené výchovné prostředí a vzdorovitost přerůstají v další a závažnější poruchy, poruchy jako jsou například záškoláctví a útek.

U asociálních poruch chování se jedná již o závažné poruchy chování, které již mají určitý stupeň nebezpečnosti pro společnost, tato nebezpečnost je spojena s jejich existencí a následky (následky jsou závažnější pro jejich nositele). Jedná se o výrazné odchylky od normy, které ve většině případů již nelze zvládnout běžnými prostředky a je nutný zásah specialistů a speciálních institucí. Asociální poruchy chování mají trvalejší charakter a přecházejí velmi často do závažnějších forem. Mezi typické asociální poruchy chování se řadí například záškoláctví, útek a toulavost. Záškoláctví obvykle bývá spojováno s negativním postojem ke škole, nejedná se však jen o reakci na špatné prospěchové výsledky, ale může se jednat i o obranné jednání, jehož cílem je vyhnout se nepřijemnosti v podobě konfrontace s učitелеm, se spolužáky. U útku a toulavosti se jedná o útek z domova. Útekem dítě řeší určitou situaci, kterou neví jak zvládnout. Pokud se jedná ze strany dítěte o zkratovitě jednání ve vypjaté situaci jde o tzv. impulzivní útek, tyto úteky jsou ojedinělé a po vyřešení konfliktní situace se již neopakují. Pouze plánované úteky (mají přesný cíl, dítě má dopředu stanoveno kam uteče, tj. cíl útku a obvykle osobu, ke které uteče) a chronické úteky rovnající se již toulavosti jsou nejzávažnější. Dítě utíká s v domě, že se již nechce vrátit. Nejvíce se tyto úteky a toulavost projevují u dětí z narušených a nefunkčních rodin, z rodin, kde dítě nemá žádné citové zázemí a rodin s výskytem sociálně patologických jevů. Důležitými aspekty jsou zde četnost tohoto jednání, míra plánovitosti a způsob provedení. Pouze opakované a plánované záškoláctví, útekovost a toulavost bývají signálem odlišného sociálního vývoje. (Vágnerová, 2008, str. 794)

U disociálního a asociálního poruchového chování dochází v těsnou ke kombinaci několika těchto výše uvedených jevů, kdy například útehem dítě kryje záškoláctví.

4.2 Antisociální poruchy chování

Do této skupiny poruch chování již patří chování s vysokou mírou společenské nebezpečnosti a závažnosti. Jedná se vždy o protisociálně zaměřené činy, o činy, které porušují kromě sociálních norem i zákonné normy. Toto jednání je již striktně vymezeno, včetně sankcí za toto jednání (právní systém). Tyto poruchy chování jsou již řešeny jen ve specializovaných pracovištích. Toto chování se týká více dětí ve středním a vyšším školním

v ku. Mezi formy antisociálního chování patří veškerá delikvence a trestná činnost a toxikomanie. S ohledem na další část mé práce se zde jen krátce zmíním o nejzávažnějším projevu delikvence a trestné činnosti dítí a to o krádežích, o nejzávažnějším projevu v podobě toxikomanie a základním rysu nejen delikvence a trestné činnosti, ale i poruch chování a to agresivit.

Krádeže (páchané dlouhodobě a opakovaně) jsou nejzávažnějším projevem delikvence a kriminality dítí a mladistvých. Krádeže zvláště u dítí jsou velmi specifické, je nutné brát v úvahu místo krádeže, způsob provedení krádeže, cíl krádeže a motiv spáchání krádeže například kde dítí kráde, zda kráde plánuje či impulzivně, zda kráde samo či v partě, zda kráde pro svůj zisk či pro druhé. Co se týká toxikomanie, tak bohužel je jen hrozně málo dítí, které jakoukoliv drogu alespo jednou „nevyzkouší“. Nejzávažněji se u dítí setkáváme s požíváním alkoholu a kouřením, z klasických drog pak s marihuanou. U dítí také převládá více než opakované a pravidelné užívání těchto látek užívání příležitostné, například jen v partě, jen o víkendech atd. Každé užití návykové látky je rizikové! Toxikomanie se málokdy projevuje samostatně, vždy se na ni nabaluje další poruchové chování, obvykle dochází k tomu, že čím je větší závislost, tím dochází k více závažnějším poruchám chování. Nejde jen tedy o to, že užíváním drog dochází k devastaci organismu dítí a to jak psychickému, tak tělesnému, ale o další antisociální poruchové chování, které jedinec páchá buďto pod vlivem drog anebo za účelem jejich obstarání, nebo pod vlivem jejich nedostatku, zejména se jedná o delikvenci a trestnou činnost.

Agresivita a násilí jsou jedním ze základních projevů poruchového chování, u dítí mohou mít tyto projevy různou formu. Je nutné přihlížet k tomu v jakých situacích se dítí chová agresivně a násilnický, proti komu používá agresi a násilí (rodinný příslušník, vrstevník,...), za jakým účelem agresi a násilí používá (za účelem zisku, bezdůvodně, pro pobavení či zviditelnění se,...), jak často agresi a násilí používá, zda bylo samo obětí agrese a násilí (CAN, šikana...) či zda se pohybuje a vystává v prostředí, kde dochází k agresivitě a násilí. Nejzávažnějším projevem agresivity a násilí u dítí je páchaní delikvence a trestné činnosti za použití násilí a to ať již se jedná od těch „mírnějších“ projevů jako jsou krádeže vloupáním, vandalismus,..., až po ty „závažnější“ projevy jako jsou loupeže či vraždy.

5 DELIKVENCE A TRESTNÁ INNOST DÍTÍ JAKO PÍ INA A NÁSLEDEK PORUCH CHOVÁNÍ

Delikvence a trestná innost dítí nejsou jen nejzávažn ějším projevem poruchového chování dítí, ale hlavn ě jsou ve v ětšin ě p ípad ě d sledkem a následkem poruchového chování u dítí. Delikvence a trestná innost dítí jsou extrémním odrazem toho, kam až poruchové chování u dítí m ůže dojít, jak ě m ůže mít d sledky a následky. Zatímco poruchovým chováním dochází k porušování sociálních norem, p í delikvenci a trestné innosti dochází i k porušování právních norem. Delikvence a trestná innost jsou sou ástí souhrnného pojmu kriminalita, p í emž delikvencí je ozna ováno páchání protispole enského jednání s nižším stupn ěm spole enské nebezpe nosti a závažnosti tzv. p estupk ů a trestná innost zahrnuje páchání skutk ů, které již vážn ě porušují i ohrožují zákon, skutk ů s vysokým stupn ěm spole enské nebezpe nosti tzv. trestných in ě .

Zatímco sociální normy jsou standardy, které regulují chování, definují chování, které je ve spole nosti p íjatelné a rozd ělují chování na p ípustné a nep ípustné, de facto nám íkají „jak to má být“ a „jak je to normální“, jsou to pokyny pro chování v dané spole nosti. Naproti tomu právní normy jsou p esn ě definované, racionáln ě uspo řádané v celek a je p esn ě ur eno jaká sankce bude následovat za jejich p ekro ení. Mezi základní znaky právní normy pat í všeobecná závaznost, státem (spole ností) uznaná forma a státem (spole ností) vynutitelnost jejího dodržování a stanovení sankce za její nespln ění anebo porušení. (dostupné na <http://wikipedia.org/wiki/norma>)

Samoz ejm ě ne každ ě poruchové chování u dít ěte musí vyústit v páchání delikvence a trestné innosti. Poruchové chování u dít ěte se m ůže zastavit na r ůzn ěm stupni závažnosti, hodn ě záleží na tom v jak ě fázi je poruchové chování u dít ěte odhaleno, diagnostikováno a jaká opat ění jsou použita ve smyslu odstran ění tohoto chování u dít ěte. K páchání delikvence a trestné innosti u dítí dochází následkem bu ěto prohloubení vnit ěních negativních dispozic u dít ěte anebo neustálým a zv ětšujícím se negativním p sobením vn ějších vliv ů . Delikvence a trestná innost jsou již hodnoceny jako spole ensky nebezpe né jednání (sou asn ě sociální pojetí trestné innosti považuje tyto in ěy – p estupky a trestné in ěy za in ěy s obzvlášt ě vysokou mírou spole enské nebezpe nosti), tj. jednání ohrožující spole nost a její ěleny.

Poruchy chování u dětí a dospívajících kriminalita mají spoustu společného např. nevyvinutost v oblasti emocionální, které má za následek vznik deprivanství - neadekvátní chování velmi často vyplývá z odlišného citového prožívání, obvykle negativního, u dětí s poruchovým chováním i u dětí páčajících delikvenci a trestnou činnost se jedná ve většině případů o citovou labilitu projevující se citovou chladností, hostilitou, emocionálním napětím, chování těchto dětí směřuje k vlastnímu emocionálnímu uspokojení.

Nedostatečná a chybná motivace - každé lidské chování má nějaký svůj důvod, motiv, toto platí i pro antisociální chování, mezi důvody pro děti páčají poruchové chování, delikvenci a trestnou činnost patří zejména potřeba stimulace (snaha zažít vzrušení, odstranit nudu,...), potřeba jistoty a bezpečí uspokojována náhradním způsobem (upoutání pozornosti, členství v asociální partě jako náhražka rodiny,...), potřeba seberealizace (obtížnost dosažení ocenění a uznání pramení v seberealizaci negativním směrem), zisk (v domě jednání dítěte za účelem dosažení prospěchu pro sebe, nadřazení uspokojování svých potřeb nad uspokojováním potřeb většiny, a již se jedná o získání prospěchu materiálního i psychologického,...) (Vágnerová, 2008, str. 784-787).

Neuspokojení potřeb dítěte – nedostatek kvalitních vnitřních podmínek, nestálost řádu a smyslu v podmínkách, nedostatek emocionálních a sociálních vztahů, nedostatečné společenské uplatnění, potřeba otevřené budoucnosti a životní perspektivy, ... to vše dítě (jeho organismus) pociťuje jako nedostatek, nepřijemnost a organismus dítěte se brání a snaží se uspokojit všechny své potřeby, snaží se o plné sebeuspokojení, často však neadekvátně, což může vést jak ke vzniku poruchového chování, tak k páčání delikvence a trestné činnosti (srovnej s charakteristikou potřeb Langmeiera a Matějka, 1974).

Negativní a nežádoucí socializace - jak při poruchovém chování, tak při kriminalitě dochází ze strany dětí k porušování norem společnosti, v obou oblastech jsou typickým projevem narušené vztahy k jiným lidem.

Komplexnost – komplexnost poruch chování a delikvence a trestné činnosti se projevuje již od multifaktorální etiologie (shodné negativní vnitřní a vnější vlivy, které na děti působí, které podporují vznik poruchového chování i páčání kriminality u dětí jako je dědičnost, rodina, prostředí, atd.), přes samotnou multidisciplinárnost (zasahují do mnoha vnitřních oborů, mnoho vnitřních oborů se jimi ze svého úhlu pohledu zabývá), až po kom-

plexnost a odbornost v jejich léčbě, odstranění a prevenci (je nutná komplexní péče a odborná pomoc).

Poruchové chování je signálem, že zde hrozí páchaní závažného protispolečenského jednání. Přechod od poruchového chování k delikvenci a trestné činnosti není nijak razantní, ale je obvykle plynulý. Poruchové chování má s delikventním jednáním spoustu společného a to již od faktorů, které přispívají na jejich vznik, přes závažnost projevů, až po nápravu a léčbu.

6 KRIMINALITA DÍTÍ JAKO EXTRÉMNÍ PROJEV PORUCHOVÉHO CHOVÁNÍ

Kriminalita je krajní podobou sociálně patologických jevů a lze ji definovat z různých pohledů a různých vědních oborů a to podle náhledu na ni. „*Obecně lze kriminalitu dítěte vymezit jako nejzávažnější sociálně patologický jev tj. poruchu v jejich chování, projevující se v porušování trestně právních norem. Poruchy chování patří k průběhu psychosociálního vývoje jedince a má na něj vliv řada faktorů. Sociálně patologickými jevy se stanou, dosáhnou-li u jedince takového stupně, že u něj dojde k poruše socializace a zároveň jsou charakteristické určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností ve stejných sociálních podmínkách.*“ (Kuchta, Válková, 2005, str. 267).

Neplatí sice rovnice, že každé dítě s poruchovým chováním musí páchat i kriminální činy, avšak děti s poruchovým chováním jsou jednoznačně nejrizikovější a nejnáchylnější skupinou dětí pro páchání kriminogenního jednání. I když se tedy u některých dětí poruchové chování nevyvine v páchání kriminality – delikvence a trestné činnosti, ve většině případů tomu tak bohužel je. Kriminalita, tedy delikvence a trestná činnost jsou vyvrcholením poruchového chování u dětí, tím nejzávažnějším projevem, kam může poruchové chování u dětí dospět. Kriminální jednání dětí v mírnější formě se označuje jako delikvence, v závažnější formě jde o trestnou činnost.

Při závažnějším porušení právních nebo morálních norem dochází ke spáchání trestného činu a tedy k páchání trestné činnosti. Hlavní zákonnou úpravou v České republice ve vztahu k páchání trestné činnosti dětí a mladistvých je Zákon č. 218/2003 Sb. - O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Tento zákon u dětí a mladistvých nehovoří o spáchání trestného činu, ale u mladistvých o spáchání provinění a u dětí o spáchání činu jinak trestného. Pro u dětí nehovoříme o trestném činu, ale o činu jinak trestným? Důvod je prostý, nebož právního hlediska se pojmem dítě rozumí ten, kdo v době spáchání skutku nedovrší patnáctý rok věku a v České republice je stanovena hranice trestní odpovědnosti po dovršení patnáctého roku věku. Je tedy pravdou, že pachatel trestného činu, který v době jeho spáchání nedovrší 15 let věku nehrozí trestní postih, avšak spáchání protiprávního jednání ohrožujícího právní normy společnosti, činy jež vykazují vysoký stupeň společenské nebezpečnosti však společnost nechce a nesmí nechat bez jakéhokoliv odezvy a povšimnutí a proto pojem činu jinak trestným. Čin jinak trestný jen

in, který je ve smyslu trestního zákoníku a trestního řádu (jakožto nejvyšší trestní právní normy v České republice) relativně beztrestný, i když za jiných okolností by trestným činem byl, tedy jsou to takové pro společnost nebezpečné činy v zákonem požadovaném stupni naplňující znaky skutkové podstaty trestného činu ovšem trestnými činy nejsou z důvodu nedostatku vku, nepřítelnosti nebo nedostatku rozumové a mravní vyspělosti u dítěte. Zjednodušeně se dá říci, že společnost nehodlá jen beztrestně přihlížet páčání trestné činnosti dítěte, osob mladších 15-ti let, ale vzhledem ke specifickým dětem, zejména k jejich vku, zdravotnímu stavu a rozumové a mravní vyspělosti i úroveň se společnost jen rozhodla jít cestou trestní tj. spáchání skutku = sankce a trest, ale zaobírat se všemi dalšími okolnostmi zejména tím, co je příčinou toho, že dítě spáchalo takový skutek, jak od něj následek takového činu a jak zabránit tomu, aby dítě v trestné činnosti pokračovalo, aby ji neopakovalo, v etn ustanovení všech výchovných a ochranných programů, omezení, povinností jak toho dosáhnout.

„Projednáváním protiprávních činů, které se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil užilo opatření, které úinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem, řízení přitom musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.“ (Zákon č. 218/2003 Sb., 2004, § 1 odst. 2, str. 2)

Za hlavní cíle trestního a soudního řízení proti dětem páčajícím trestnou činností považují ochranu společnosti (viz. užití takového opatření, které úinně přispěje k tomu, aby se dítě nadále páčání protiprávního jednání zdrželo) a prevenci (viz. veškeré řízení musí být vedeno tak, aby přispělo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů dětí).

7 CHARAKTERISTIKA A SPECIFICKÉ ZNAKY KRIMINALITY DÍTÍ

Je nutné si připomenout, že s kriminalitou se setkáváme na každém kroku, stačí si jen otevřít noviny anebo si zapnout televizi. Není možné se s protiprávním jednáním neseztkat, spíše se můžeme sami sebe ptát zda je vůbec možné v dnešném a mladistvém věku nespáchat protiprávní jednání. Kolik z nás dospělých si můžeme říci, že se nikdy nedopustilo ničeho protiprávního, že například nikdy rodičem z peněženky nevzal žádné peníze, nikdy se nepopral, nikdy nic úmyslně nerozbil, nikdy v obchodě nevzal ani žvýkačku, nezkusil alkohol, cigarety či třeba marihuanu, nikdy nebyl za školou a pak falšoval podpisy rodičů na omluvenkách, apod.. Samozřejmě pokud se ničeho takového dopustíte jedenkrát nejste delikvent či kriminálník, podle mne to souvisí s dospíváním, je to vývojově podmíněný jev. Hodně také záleží na tom, zda tento náš prohřešek byl odhalen a jak byl potrestán.

Problém nastává v případě, že se takovéto jednání opakuje a stupňuje a stupňuje se i následek tímto jednáním způsobený. Co způsobuje to, že se z dětí stávají delikventi, propáchávají trestnou činnost, atd., to jsou bohužel jen některé z otázek, které si v této souvislosti klademe.

7.1 Faktory působící na delikventní chování a páchaní kriminality

Lombrosova teorie vrozeného zločince již vzala dávno za své, člověk se jako zločinec nerodí. Na každého člověka působí řada vlivů, zvláště na děti různé vlivy působí daleko silněji než na dospělé. To co je u dospělého okrajovou záležitostí může být u dítěte hlavním faktorem pro páchaní delikvence a trestné činnosti. Dítěť jakožto vývojové období života jedince má svá specifika a zvláštnosti. Obecně se faktory působící na děti v souvislosti s páchaním delikvence a trestné činnosti dají rozdělit do dvou hlavních skupin a to na skupinu vnitřních vlivů a skupinu vnějších vlivů.

Mezi vnitřní vlivy patří faktory biologické, související s dědičností a psychologické faktory, které souvisí zejména s psychickými onemocněními a zdravotními predispozicemi. Každý z nás se rodí s určitou genetickou výbavou. Není však pravdou, že rodičem páchajícím trestnou činnost se nutně musí narodit dítě, které ji bude páchat také. „*Genetická výbava sama o sobě nevede k vytvoření delikventního chování, ale jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování jedince budou mít vliv další činitele, bez nichž by se delikventní jednání neu-*

skute níl, genetická vloha snižuje resp. zvyšuje práh pro p sobení dalších vliv .“ (Matoušek, Kroftová, 1998, str. 22-23).

Mezi psychologické faktory podmí ující delikventní chování pat í zejména neurotické poruchy chování a psychopatické osobnostní poruchy. Neurotické poruchy emocí jsou narušením v emo ní sfé e jedince a vznikají jako d sledek interpersonálních konflikt , kdy delikventní chování je pojmáno jako dimenze neurotické poruchy. Psychopatické osobnostní poruchy jsou trvalé a vrozené dispozice osobnosti, kdy odborníci se jako k p í in vzniku psychopatie p íklán jí k ranné mate ské deprivaci, ranným negativním vztah m v rodin , k neuspokojení rodi ovských vztah k dít í. U dít í s neurotickou poruchou chování, které se dopustilo delikventního chování í trestné ínnosti existuje pocit viny, funguje v n m sv domí, naproti tomu psychopatický delikvent za své chování a jednání nepoci uje vinu, k tomu, aby se choval delikventn í nepot ebuje žádný podn í a jedná velmi impulzivn í .

Vn íší faktory p ísobící na páchání delikvence a trestné ínnosti se dají sjednotit pod pojem sociální prost edí, kdy v tomto prost edí je na prvním míst í rodina. Dle mého názoru a mých dosavadních zkušeností, je rodina tím hlavním faktorem, který má vliv na páchání delikventního chování a trestné ínnosti u d í. Rodina je nejd íležit ím sociálním ínitem, vzorem pro dít í a pokud selže, velmi íasto bývá spoušt ím mechanismem antisociálního chování dít í. Je úpln í jedno z jaké p íiny rodina selže, a í je to rozvodem a neúplností rodiny, v p ípad í, že v rodin í dochází k agresivnímu a násilnému jednání, že v rodin í dochází k projev m r ízných patologických jev í jako je nap í. alkoholismus nebo drogová závislost, a í již je to dáno íeba p íslušností k etnické menšin í, postavením rodiny ve spole nosti,... má to negativní dopad na dít í. Dít í si v nefunk ní í dokonce dysfunk ní rodin í zafixuje (nau í se) nesprávné vzorce chování a podle íchto nesprávných vzorc í se chová. Dostává se tak do ítetu se spole ností a s jejími normami. Od 6-tého roku dít í do jeho života zasahuje další významný socializa ní ínitel a to škola, nebo íkolní docházka je u nás povinná. Dochází nejen ke zm ín í prost edí, ale vedle rodi í a rodinných p íslušn ík í do hry vstupují í íitelé a spolužáci – vrstevníci. Hlavními cíli školy jsou výchova a vzd ívání a práv í úrove vzd íání, neschopnost p ízp sobení se požadavk m školy mnohdy vedou k ítvorb í sociálních projev í jako je nap í. záškoláctví, které mohou p íer ít v antisociální chování. Vrstevníci a party jakožto socializa ní ínitelé vstupují do hry v období adolescence a puberty, kdy dochází u dít í ke osamostat ování, snižuje se závis-

lost dítěte na rodiči. Samozřejmě party a vrstevníci nejsou jen negativním jevem, ale slouží i k sebeuplatnění dítěte, může zde prokázat a zdokonalit si své přednosti, sebevědomí, jedná svobodně atd.. Často je však vrstevnická skupina útěkem od rodiny, často od nefunkční rodiny. Vrstevnické skupiny se proto dělí na nedelikventní a delikventní. Z policejních statistik vyplývá, že kriminalita u dětí je více páchána ve skupinách než jednotlivci. Spáchání kriminálního jednání může být třeba jen podmínkou pro přijetí do party, ale způsob jakým si dítě udržuje pozici v partě a způsobem získání si autority u ostatních členů party. Delikventní party obvykle vznikají z určitých podskupin, například se tyto děti znají z jedné instituce, jsou z jednoho prostředí. Vrstevnické skupiny a trávení času v nich rozhodně mohou zvyšovat i snižovat pravděpodobnost delikventního chování dítěte. (Kuchta, Válková, 2005, str. 275)

Novým fenoménem a sociálním faktorem determinujícím páchání delikventního jednání a trestné činnosti u dětí jsou média. Televize, internet, počítačové hry velmi ovlivňují děti, filmy a hry jsou často plné násilí, vyhrává ten, kdo zabije všechny ostatní a to i třeba za účelem ušlechtilého cíle jako je záchrana světa. Děti si to co vidí osvojují, často se chovají jako jejich hrdinové. Filmy a hra zkrslují dětem obraz reality, zaměňují u nich svět virtuální se světem skutečným, dítě si pak myslí, že život je skutečný jako na filmovém plátně i v počítačové hře. Děti si osvojují negativní vzorce chování, kdy například zbití někoho je v pořádku pokud je to nutné k dosažení svých cílů, mluvit sprostě se může, každý akční hrdina kouří a pije, je nutné odstranit všechny soupeře, nebo nejlepší může být jen jeden,... Média taky slouží na jedné straně ke vzdělávání, získávání informací, ale na druhé straně jsou špatným příkladem pro děti, nebo ohrožují jejich sociální, psychický a morální vývoj. O vlivu médií na páchání delikvence a trestné činnosti dětí také není pochyb.

7.2 Zvláštnosti a specifika kriminality dětí

Kriminalita páchaná dětmi se od kriminality páchané dospělými odlišuje, má svá specifika. Některé z druhů trestné činnosti jsou výhradně páchány dětmi a mladistvými například vandalismus – nesmyslné ničení autobusových zastávek, ničení hrobů na hřbitovech, sprejersství, týrání zvířat pro zábavu, to jsou skutky, které dospělí nepáchají. Páchání trestné činnosti dětmi a mladistvými je dáno zejména jejich věkem a determinováno jejich psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi. Mezi některé zvláštnosti a specifika páchání kriminálního jednání dětmi patří:

- a) p edm t útoku – je ur ován jiným hodnotovým systémem než u dosp lým, volí si p edm t útoku, na který si troufnou, v daleko v tší mí e je p edm tem útoku neživá v c než živá, u které lze p edpokládat odpor a která se obvykle aktivn brání (p íklad: vloupání do sklepa x p epadení), v p ípad , že si již troufnou na živý objekt jsou jejich ob mi také d ti anebo sta í lidé
- b) spáchání skutku – již samotná p íprava bývá asto nedokonalá, neplánovaná, v provedení skutku jsou patrné emoce, stres, strach, spáchání skutku je nedokonalé, obvykle je na míst zanecháno dost stop
- c) nedostatek v domostí a zkušeností – asto nap . k p ekonání p ekázky volí neadekvátní prost edky
- d) p edm t zájmu – berou asto i v ci, které jsou jim k ni emu, v ci získané trestnou inností si nechávají pop . rozdávají svým blízkým, získané peníze ihned utrácejí
- e) skutky páchají ast ji s n kým i ve skupin než samostatn (ím více lidí, tím v tší pocit jistoty)
- f) spáchání skutku obvykle doprovází tvrdost, násilí a agresivita – asto zbyte n zni í další v ci, zbyte n ni í další za ízení a p sobí další škodu (asto zp sobí v tší škody poškozením v cí než odcizením v cí)
- g) pochlubí se – páchají skutky a cht jí, aby se o nich v d lo, aby se v d lo, že tento skutek spáchal on, skutky páchají nejen pro uspokojení svých pot eb, ale také pro získání respektu a uznání vrstevník a okolí
- h) opakování trestné innosti – skutky páchají stejným zp sobem, mají stejný p edm t zájmu atd. (srovnej Mühlpachr, 2008, str. 130-131 a Kuchta, Válková, 2005, str. 269-273)

Odlišná a zajímavá je i práce s dít tem jakožto pachatelem ínu jinak trestného. Jiná je práce s dít tem, které páchá trestnou innost opakovan , nebo na to, že bude dopaden a odhalen se p ípravuje, má však obvykle p ípravenu jen jednu verzi alibi, obvykle nedokonale p íravenou. Opírá se v alibi v tšinou o rodinné p íslušníky anebo kamarády z party. Po doznání ke skutku spolupracuje s policií, popíše p esn jak skutek spáchal, vydá odcizené v ci i p edm ty s jejichž pomocí skutek spáchal, avšak p esto si zachovává ur itou „hrdost“, jeho výpov není srdceryvným doznáním, ale obvykle pochlubením se co doká-

zal, je si v dom toho, že ho čeká za to co udělal nějaká sankce a postih, avšak mezi „svými“ si polepšil. Nemá zájem na urovnání jímy způsobené škody, je mu jedno jakou škodu svým činem způsobil a komu.

U dítěte, které spáchá skutek poprvé obvykle dochází v policejním prostředí k okamžitému doznání, doznání je doprovázeno emotivními projevy, dítě má velkou obavu z následné sankce, trestu, snaží se o urovnání jímy způsobené škody, za to co udělal cítí vinu i vůči svým blízkým.

8 MOŽNOSTI INTERVENCE A OPATĚNÍ SMĚREM K DĚTEM S PORUCHAMI CHOVÁNÍ A PÁCHAJÍCÍMI KRIMINALITU

Společnost byla nucena reagovat na potřeby v oblasti poruch chování u dětí, bylo nutno vypracovat celý systém zabývající se poruchami chování od těch nejméně závažných až po ty nejzávažnější, zabývající se poruchami chování z různých pohledů, různých stupňů postižení dítěte, vypracovat systém intervence atd.. Vznikl systém státních i nestátních organizací, středisek a poraden. Tyto jsou určeny nejen dětem a mladistvým s poruchami chování, ale i rodičům těchto dětí, odborníkům zabývající se těmito dětmi a mladistvými a dá se říci, že jsou určeny všem, kteří s jedinci s poruchou chování přijdou do styku. Smyslem všech institucí v tomto systému je odhalení poruchového chování, jeho eliminace, vyléčení (ve smyslu zmírnění i odstranění) a návrat „bezporuchového“ jedince zpět do společnosti. Přítomnost těchto institucí je obsáhlá, od rodiny, přes školu, až po prostředí i volný čas a od formy dohledu, přes ambulantní léčbu až k léčbě institucionální.

Kriminalita je porušování trestně právních norem, ale zároveň i porušování norem sociálních a to tím nejzávažnějším způsobem. Tak jak se tyto normy prolínají je nutné, aby na sebe navazoval i se prolínal systém opatření a možností intervence k dětem s poruchovým chováním, k dětem, které páchají delikvenci a trestnou činnost. Společnost propracovaným systémem intervencí vůči dětem s poruchovým chováním a systémem sankcí pro děti páchající kriminální činnost sleduje zejména již samotné zabránění vzniku těchto nežádoucích jevů, jejich zmírnění i odstranění a ochranu společnosti před jejich následky, nikoliv však formou vyloučení těchto dětí na okraj společnosti. Smyslem systému trestně právních sankcí není jen trest ve svém smyslu podstaty, je to zejména ustanovení nápravy a léčby. Systém dává možnost rozhodnutí se pro různé druhy intervence buďto dle vlastního výběru, na základě rozhodnutí institucí zabývajících se poruchami chování anebo na základě rozhodnutí orgánů státní správy.

Každý jedinec je jedinečný a proto i použití té, které intervence u dítěte se liší nejen podle jeho rozumové a psychické vyspělosti, ale i dle závažnosti jeho protisociálního jednání a chování. Nelze v intervenci a sankcích poruchového chování a kriminality dětí postupovat komplexně, jen individuální péčí a individuální přístup ke každému dítěti může vést k nápravě a úspěchu.

Systém intervence a opatření směřující k dětem s poruchovým chováním a páchajících kriminalitu lze rozdělit na dva systémy, na systém pedagogicko-psychologického poradenství a systém trestně-výchovných opatření. Tyto systémy na sebe navazují a zčásti se prolínají.

8.1 Instituce systému pedagogicko – psychologického poradenství

Jejich základním úkolem je poskytovat psychologické a speciální pedagogické služby, poskytovat odbornou diagnostickou, metodickou a intervenční pomoc dětem, jejich rodičům nebo zákonným zástupcům a také pedagogickým pracovníkům a popřípadě jiným výchovným institucím. Základními složkami tohoto systému jsou pedagogicko-psychologické poradny, státní výchovná péče a specialisté působící ve školských zařízeních.

Pedagogicko-psychologické poradny zajišťují nejen vyšetření a diagnostiku dětí, ale zajišťují v případě potřeby u dítěte pravidelnou a přiměřenou individuální speciální pedagogickou a psychologickou péči například terapeutickými činnostmi. Individuální péče je hlavní náplní práce poradny, formy i rozsah této péče se řídí výsledky vyšetření provedených v poradně. Významnou je i poradenská činnost a vzdělávací činnost zaměřená na pořádání kurzů reedukace specifických poruch, kurzy pro rodiče, jejichž děti mají problémy a trpí nějakou poruchou a veškerá osvětlovací činnost k tématu sociálně patologických jevů.

Státní výchovná péče ve většině případů poskytuje pouze ambulantní pomoc a to jak samotným dětem a mladistvým, tak jejich rodičům a zákonným zástupcům, ale i odbornou pomoc pro pracovníky škol a školských zařízení. Státní spolupracuje nejen s dětmi, ale i se školou, odborem sociálně – právní ochrany dětí, s ústředním diagnostickým ústavem, s psychiatrií a v případě trestné činnosti i s policií. Velký důraz je kladen při řešení jednotlivých případů na spolupráci s rodinou a se školou. Hlavním úkolem a náplní práce státní výchovné péče je poskytnout všestrannou preventivní výchovnou péči dětem a mládeži s negativními projevy chování – poruchovým chováním, pokud nenastaly důvody k tomu, aby u těchto dětí byl nařízen výkon ústavní nebo ochranné výchovy ve speciálních výchovných zařízeních.

Mezi specialisty působící ve školských zařízeních patří výchovní poradci, školní metodické preventce a školní psychologové nebo školní speciální pedagogové. Každá základní škola má stanovenou povinnost mít na škole ustanoveny funkce výchovného poradce a školního metodika prevence (vzhledem ke stavu ve školství je ve většině případů na školách

výchovný poradce zároveň metodikem prevence). Mezi hlavní úkoly výchovného poradce patří péče o zdravý psychický a sociální vývoj žáků ve škole. Jednou z jeho oblastí, ve které působí je i prevence a řešení sociálně patologických jevů na školách, jako jsou například šikana a drogy. Ve výchovné oblasti se soustřeďuje zejména na žáky s poruchami chování a se znaky páčání sociálně poruchového jednání, na žáky trpící vnitřními konflikty a na žáky nacházející se v náročných životních situacích, vývojových krizích, například rozvod rodičů. Spolupracuje s učiteli, žáky a s jejich rodiči, je v úzkém kontaktu s odbornými zařízeními a institucemi jako jsou střediska výchovné péče anebo pedagogicko-psychologické poradny a další zařízení, která se zaměřují na pomoc dětem s poruchovým a problémovým chováním. Koordinuje a řídí preventivní výchovné postupy v práci s žáky s poruchovým a problémovým chováním ve škole, obvykle ve spolupráci s dalšími pedagogy a rodiči. Hlavní náplní práce školního metodika prevence je zpracování a řízení „Minimálního preventivního programu“ a jeho realizace ve škole. Ostatním pracovníkům školy poskytuje odborné informace z oblasti prevence, realizuje preventivní aktivity školy, sleduje rizika vzniku a projevy sociálně patologických jevů na škole a doporučuje opatření k včasnému odhalování těchto rizik a řešení vzniklých problémů. Spolupracuje nejen s dalšími metodiky prevence, ale i dalšími školskými, poradenskými a preventivními zařízeními, která realizují vzdělávání a prevenci a s institucemi, které zajišťují sociálně právní ochranu dětí a mládeže. Školní psychologové anebo školní speciální pedagogové se převážně zaměřují na primární preventivní působení, tj. snižování rizik výchovných a výukových problémů žáků. Výhodou mít na škole vlastního školního psychologa nebo speciálního pedagoga, je zejména rychlost poskytnutí pedagogicko-psychologické péče (prakticky okamžitě) a osobní znalost jednotlivých žáků, pedagogů a prostředí školy oproti pracovníkům z jiných institucí. Provádí rovněž vyšetření žáků a to zejména psychologická a speciálně pedagogická a v případě zjištění závažných skutečností navrhuje další postup a systém terapeutické, psychologické či reedukační péče u těchto žáků a poskytují poradenskou pomoc jejich rodičům.

8.2 Sankce za spáchání protiprávního jednání dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Společnost si neustanovila jen trestní právní normy, tedy to co je považováno za protispolečenské jednání, čímž, který ohrožuje společnost a který se vyznačuje vysokou mírou

společenské nebezpečnosti, ale i sankce, které jedince při spáchání takového trestného činu trestají. Toto se týká i deliktů, které takovýto skutek – jinak trestný spáchají.

Tresty i sankce pro delikty, které spáchaly jinak trestný jsou uvedeny v ustanovení § 91 Zákona o odpovědnosti za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., který říká, že „dopustí-li se dítě mladší patnácti let činu jinak trestného, může mu soud pro mládež uložit a to zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření tato opatření:

- a) výchovnou povinnost
- b) výchovné omezení
- c) napomenutí s výstrahou
- d) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve státní výchovné péči
- e) dohled probačního úředníka
- f) ochrannou výchovu.“

Dítě – pachatel může být současně uloženo i více těchto opatření (tyto se mohou kombinovat), tato opatření mohou být dítěti uložena na určitou dlouhou dobu, maximálně však do dovršení 18-ti let věku. (Příloha č. 2 – Přehled pravomocně uložených sankcí soudu osobám mladším 15-ti let).

Trestní a soudní jednání ve věcech deliktů pachatelů však není jednoduché jak by se možná zdálo. Orgány činné v trestním řízení jsou totiž povinny se zvláště pečlivě obstarávat a dokazovat příčiny spáchání protiprávního jednání a s veškerou pečlivostí provést šetření k osobě dítěte. To znamená, že u deliktů pachatele je nutné zjistit stupeň rozumového a mravního vývoje, rodinné poměry i prostředí v němž žije a ve kterém je vychováván, zkoumají se i takové podrobné skutečnosti jako je například vztah dítěte k rodičům, školní docházka a prospěch. Vypracováním podrobné zprávy o osobních, rodinných, sociálních poměrech a aktuální životní situaci dítěte obvykle soud povolí místní příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí anebo probační a mediální službu. V případě nutnosti se dítě podrobuje znaleckému zkoumání znalce z oborů zdravotnictví, psychologie, psychiatrie i pedagogiky. Veškeré šetření k dítěti – pachateli směřuje z jednoho prostého důvodu a to aby bylo jako trestu vybráno nejvhodnější prostředky, opatření, které povede k nápravě

dít te, zamezení opakování protiprávního jednání a dopom že jeho znovuza len ní do spo- le nosti (§ 55-60, Zákon o odpov dnosti za protiprávní iny a soudnictví ve v cech mláde- že . 218/2003 Sb., str. 21-24).

8.2.1 Výchovní povinnost

Povinnost ozna uje to, co lov k má nebo musí ud lat, resp. dát, ned lat i strp t. Mezi výchovní povinnosti ve vztahu ke spáchání protiprávního skutku pat í zejména povinnost podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, tera- peutickému programu i jinému vzd lávacímu programu vhodnému k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti dít te. Dalšími významnými výchovními povinnostmi jsou nap . podrobení se lé ení závislosti na omamných i psychotropních látkách, nahradit zp sobe- nou škodu vzniklou spácháním inu jinak trestného, i jinak p isp t k odstran ní následk (tímto se myslí vyrovnání se s poškozeným, nap . omluva), ale také m že být dít ti dána povinnost bydlet s rodi i anebo jiným dosp lým, který je odpov dný za jeho výchovu.

Smyslem výchovných povinností je nejen odstran ní následku, který svých chováním jedinec zp sobil a to a již v jakékoliv form (náhrada škody, omluva), ale i strp t výcho- vá opat ení (programy, výcviky), která sm ují k tomu, aby se již p íšt takového jednání nedopustil.

8.2.2 Výchovní omezení

Jak již sám název omezení napovídá, jedná se o opat ení, které dít ti n co zakazují, p ikazují mu co nesmí. Mezi tyto výchovní omezení ukládané d tem a mladistvým pat í nap . zákaz navšt vování ur itých akcí nebo spole ensky nevhodného prost edí, zákaz sty- ku s ur itými osobami, neužívat návykové látky, nezdržovat se na ur itém míst ,...

Smyslem výchovných omezení je ochrana jedince p ed ostatními jedinci a p ed prost e- dím, které na n j mají negativní vliv. Jedná se o jedince v jejichž spole nosti páchá proti- právní jednání a o prost edí, ve kterém jedinec páchá protiprávní jednání.

8.2.3 Napomenutí s výstrahou

Napomenutí s výstrahou ud luje soud (soudce) dít ti v p ítomnosti jeho zákonného zá- stupce, kdy mu d razn vytkne protiprávnost jeho inu a upozorní ho na konkrétní d sled- ky, které mu hrozí podle zákona v p ípad , že by v budoucnu páchal další protiprávní in-

nost. Napomenutí s výstrahou, pokud je to účelné a vhodné může soud ponechat zákon-
nému zástupci dítěte, škole jímž je tento žákem či výchovnému zařízení, ve kterém tento
žije. Dá se tedy říci, že soud sví potrestání dítěte jeho zákonným zástupcem, škole nebo
výchovnému zařízení, kdy tyto jsou však povinni o výsledku – sankci soud způsobilně vyrozu-
mět.

Smyslem napomenutí s výstrahou je při spáchání mírnějšího porušení zákona a obvykle
prvního porušení zákona dát jedinci šanci, aby si uvědomil, že se dopustil a k čemu může
dojít, k jakému následku v případě, že se tohoto jednání dopustí opakovaně.

8.2.4 Zařízení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchov- ného programu ve státním výchovném péči

Jedná se o opatření výchovně preventivní péče, kdy tato péče může být formou ambu-
lantních služeb, celodenních služeb anebo internátních služeb. Při změně celodenní či in-
ternátní výchovně preventivní péče se obvykle postupuje na základě výsledků ambulantní
péče. O formě preventivní výchovné péče a zařazení do příslušného výchovného rozhoduje
soud. *Státní výchovná péče poskytuje všestrannou preventivně speciálně pedagogickou
péči a psychologickou pomoc klientům s rizikem projevu poruch chování a dalších nega-
tivních jevů v jejich sociálním vývoji a to se zaměřením na zmírnění či odstranění již
vzniklých poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších poruch a negativních
jevů v jejich sociálním vývoji. (Zákon č. 109/2002 Sb – O výkonu ústavní výchovy nebo
ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských
zařízeních, § 17, str. 11)*

Dítě je povinno se tohoto výchovného programu zúčastnit, kdy v případě, že tak neučiní
následují další a přísnější sankce.

8.2.5 Dohled probačního úředníka

Výkon dohledu probačního úředníka nad dětmi i mladistvými je prováděn pracovníky
Probační a mediální služby, v jejímž obvodu tento bydlí, se zdržuje. Probační úředník při
výkonu dohledu dohlíží na plnění povinností uložených dítěti i mladistvému, kdy za tímto
účelem tento tohoto pravidelně navštěvuje v místě bydliště a ve škole či na pracovišti. Pro-
bační úředník má na každého, nad nímž vykonává dohled vytvořen plán dohledu. Poruší-li
jedinec, kterému byl dohled uložen závažným způsobem anebo opakovaně podmínky do-

hledu informuje o tom proba ní ú edník soud, který dohled na ídil. Soud toto považuje za porušení rozhodnutí soudu a obvykle následuje uložení p ísn ějšího trestu, sankce.

Smyslem tohoto opat ení je snaha spole nosti mít vývoj dít te, které spáchalo protiprávní jednání alespo (a je u n j zvýšené riziko, že by mohlo toto jednání opakovat) n jakým zp sobem pod dohledem, kdy pov ené osoby sledují jeho osobní, rodinné a sociální pom ry a aktuální životní situace.

8.2.6 Ochranná výchova

Ochranná výchova je soudem ukládána v p ípad , že o výchovu dít te není náležit ě postaráno, kdy nedostatek výchovy nelze odstranit v rodin , ve které žije anebo jehož výchova byla zanedbána anebo prost edí v n mž dít žije neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a p edchozí uložení výchovných opat ení bylo neú inné. Ochranná výchova trvá dokud to vyžaduje její ú el, nejdéle však do 18-ti let v ku (ve výjime ných p ípadech do 19-ti let v ku). Ochranná výchova se také ukládá dít ti, které spáchalo in, za který trestní zákon dovoluje uložení výjime ného trestu nap . u spáchání zlo inu vraždy anebo to od vod uje povaha spáchaného skutku nap . loupežné p epadení anebo znásiln ní spáchané zvláš násilným zp sobem a to od dovršení 12-tého roku v ku. Výkon ochranné výchovy se uskute ěuje ve výchovných za ízeních, kdy t mito za ízeními jsou: diagnostický ústav, výchovný ústav, d tský domov a d tský domov se školou. Smyslem tohoto opat ení je již izolovat jedince, který spáchal závažné protiprávní jednání od spole nosti a to za ú elem ochrany spole nosti a za ú elem uskute n ní u tohoto jedince reeduka ního a resocializa ního procesu.

8.3 Speciální výchovná za ízení

Speciální výchovná za ízení jsou z izována státem, jsou státem financována a jsou pod jeho kontrolou. íinnost t chto za ízení je upravena v Zákon . 109/2002 Sb. – O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských za ízeních a o preventivn výchovné pé i ve školských za ízeních, kdy t mito za ízeními jsou: diagnostický ústav, d tský domov, d tský domov se školou a výchovný ústav.

Ú elem t chto za ízení preventivn výchovné pé e je zajiš ovat dít ti (v tomto smyslu zákona jedinci do 18-ti let v ku) náhradní výchovnou pé i v zájmu jeho zdravého vývoje, ádné výchovy a vzd lávání a dále p edcházet vzniku a rozvoji negativních projev chování

dít te nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmír ovat nebo odstra ovat p í iny nebo d - sledky již vzniklých poruch chování a p ispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji jedince. (Zákon . 109/2002 Sb. – O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských za ízeních a o preventivn výchovné pé i ve školských za ízeních, § 1, str. 2)

Umíst ní dít te do speciálního výchovného za ízení je nejen nejp ísn ější možnou sankcí, ale zároveň i krajním ešením. Jedná se o vyjmutí dít te ze závadného rodinného i sociálního prost edí a o pé i o takové dít , o komplexní odbornou reedukaci a resocializaci.

Diagnostický ústav - je internátní za ízení, do kterého jsou p íjímáni jedinci jak na základ dobrovolnosti (žádosti rodi i jiných zákonných zástupc), tak na základ rozhodnutí státních institucí. Podle v ku jedince se d lí na d tský diagnostický ústav (6-15 let v ku) a diagnostický ústav pro mládež (15-18 let v ku). Diagnostický ústav plní zejména úkoly diagnostické (komplexní vyšet ení úrovn dít te koordinovanými pedagogicko-psychologickými metodami), vzd lávací (zjiš uje úrove dosažených znalostí a dovedností, stanovuje a realizuje specifické vzd lávací pot eby dít te), terapeutické (pomáhá napl ovat pot eby d tí a optimalizovat jejich nedostate né sociální schopnosti i nevhodné projevy chování a to jak p i skupinových a komunitních terapiích – skupinová psychoterapie, terapie hrou, atd., tak prost ednictvím individuální terapie), výchovné (výchovná innost probíhá ve výchovných skupinách, které tvo í obvykle 4 až 8 d tí) a sociální (vztahující se k osobnosti dít te a jeho rodin). Diagnostický ústav na základ výsledk diagnostických, vzd lávacích, terapeutických, výchovných a sociálních inností zpracovává komplexní diagnostickou zprávu o dít ti s návrhem specifických výchovných a vzd lávacích postup a práce s dít tem. Diagnostický ústav je obvykle prvním internátním za ízením, se kterým se dít s poruchovým chováním setká. Pobyt v n m trvá obvykle osm týdn , p í emž každý den dít te je naplánován od vstávání až po ve erku tj. v etn vyu ování, volno asových aktivit, terapií i osobního volna. Pouze z diagnostického ústavu na základ výše uvedených výsledk a zjišt ných skute ností m že být dít umíst no do d tského domova, d tského domova se školou i výchovného ústavu. (P íloha . 3 – Organizace dne v d tském diagnostickém ústavu)

D tský domov – pe uje o d tí zejména dle jejich individuálních pot eb, plní úkoly výchovné, vzd lávací a sociální. Jsou zde umís ovány d tí ve v ku od 3 do 18 let, které nemají závažné poruchy chování, kdy tyto d tí se vzd lávají v „normálních“ školách mimo d tský domov.

Dětský domov se školou – jeho účelem je zajišťovat péči o děti ve věku od 6 let s nařízenou ústavní i ochrannou výchovou, které mají závažné poruchy chování anebo vyžadují výchovnou léčebnou péči. Pokud pominou dle vodů umístění dítěte do dětského domova se školou jeho pobyt se zde ukončí, v případě, že závažné poruchy chování přetrvávají i po ukončení povinné školní docházky je dítě přeazeno do výchovného ústavu.

Výchovný ústav – do něj jsou umístěovány děti od 12-ti let věku se závažnými poruchami chování s nařízenou ústavní i ochrannou výchovou a které vyžadují výchovnou léčebnou péči. Většinou plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Ve většině případů je výchovný ústav spojen s dětským domovem, základní a střední školou. Koncepce výchovných ústavů je prioritně založena na reedukacím a resocializačním procesu, které jsou udržovány k pozitivnímu rozvoji jejich osobnosti a zmírnění i odstranění projevů poruch chování, se kterými dozařízení přišly. Práce s dětmi ve výchovném ústavu je založena na dlouhodobém cíleném intervenčním programu, který se skládá nejen ze skupinových a individuálních speciálních pedagogických a psychologických aktivit, ale i ze zájmových a volnoasových aktivit. I zde platí, že je zájmem dítěte v tomto ústavu organizován a plánován celodenní od výuky ve škole, přípravu do školy, terapie až po volnoasové aktivity a osobní volno. Je zde již také propracován systém odměn a trestů s ohledem na chování a studijní výsledky dítěte. I ve výchovných ústavech jako v diagnostických jsou děti rozděleny do skupin maximálně po 8 dětí. Specialitou výchovných ústavů jsou sociálně tréninkové programy a zájmové pobyty, které směřují k osamostatnění jedince a zvládnutí běžných činností. Výchovný ústav totiž není jen speciální zařízením zaměřeným na pozitivní rozvoj osobnosti dítěte a zmírnění i odstranění projevů poruchového chování, ale i přípravou jedince na skutečnost, že po dovršení 18-ti let věku bude zaazzen zpět do společnosti. Snahou výchovného ústavu je jedince na život „venku“ dobře připravit, aby se z osmnáctiletých nestali asociální v podobě osob bez přístěší, osob páchajících trestnou činností atd.. Výchovný ústav se proto snaží velmi úzce spolupracovat s rodinami klientů a dalšími státními institucemi. (Příloha 4 – Organizace dne ve výchovném ústavu)

II. PRAKTICKÁ ÁST

9 ÚVOD VÝZKUMNÉ ÁSTI

Ve své praktické ásti diplomové práce jsem se rozhodl zam ít na chlapce s diagnostikovanou poruchou chování a páchající delikvenci a trestnou ínnost, zam ít se na klienty Výchovného ústavu, d tského domova se školkou, základní školou a st ední školou v D evohosticích, kdy toto za ízení je ur eno pro chlapce ve v ku 13 až 18 let.. Práv do tohoto typu za ízení jsou umís ovány d ti s poruchami chování, všechny d ti umís ované do tohoto typu za ízení prošly diagnostickým ústavem a umíst ní do toho za ízení jim bylo na ízeno soudem a to jako ochranná výchova anebo ústavní výchova.

Praktickou ástí své diplomové práce navazuji na její teoretickou ást. Rozhodl jsem se zam ít na skute nost z jakých rodin pochází chlapci, kte í jsou ve výchovném ústavu umíst ni, jak vnímají pobyt ve výchovném ústavu, pro jsou zde umíst ni a na výchovu, kterou v d tství prošli a jak své d tství vnímají.

9.1 Cíl výzkumu a stanovení hypotéz

Cílem mého výzkumu je potvrdit í vyvrátit mnou stanovené hypotézy pop . na základ zjišt ných skute ností z t chto formulovat nové záv ry.

Hypotéza . 1 : Chlapci umíst ní do výchovného ústavu umíst ní do n j vnímají jako šanci pro budoucnost a ne jako trest.

Hypotéza . 2 : V tšina chlapc umíst ných ve výchovném ústavu pochází z neúplných a dysfunk ních rodin.

Hypotéza . 3 : Nevhodný p ístup k chlapc m v rodin má negativní vliv na jejich chování a kriminogenní vývoj.

9.2 Metodika výzkumu

S výchovným ústavem, jeho zam stnanci i chlapci zde umíst nými se setkávám vzhledem ke své práci vcelku ásto, ve výchovném ústavu jsem vykonával i odbornou praxi p í studiu. I to byl jeden z d vod pro jsem se rozhodl za téma své diplomové práce zvolit poruchy chování a jejich spojitost s pácháním kriminality u d tí.

Jako výzkumný vzorek jsem zvolil skupinu 30 chlapc z Výchovného ústavu, d tského domova se školkou, základní školou a st ední školou v D evohosticích, t chto 30 chlapc

jsem vybral náhodným výběrem. Rozhodl jsem se pro chlapce jakožto výzkumný vzorek, nebo páhání trestnéinnosti mezi osobami mladšími 15-ti let se pohybuje ve statistickém vyjádění: 85 % chlapci – 15 % dívky a u mladistvých je tento poměr dokonce 90 % chlapci – 10 % dívky.

Tab. 1: Rozdělení chlapců z výzkumné skupiny dle věku

Věk	13	14	15	16	17	18
Počet chlapců	2	2	8	9	6	3

K ověření mých hypotéz jsem se rozhodl ve výzkumu využít metody dotazníku, který jsem sám sestavil. Data a údaje získané z dotazníku jsem se rozhodl následně zpracovat do tabulek a grafů. Ke každé hypotéze se v dotazníku vztahuje několik otázek, které ve své komplexnosti by měly dát jasnou odpověď na stanovenou hypotézu.

Dotazník je anonymní, kdy jsem zvolil svou přítomnost mezi respondenty v době vyplnění dotazníku tímto a to pro případ rady, pomoci, či zodpovězení dotazu. Dotazník byl chlapci z výchovného ústavu vyplněn po výchovných skupinách tj. maximálně po šesti chlapcích.

9.2.1 Hypotéza .1

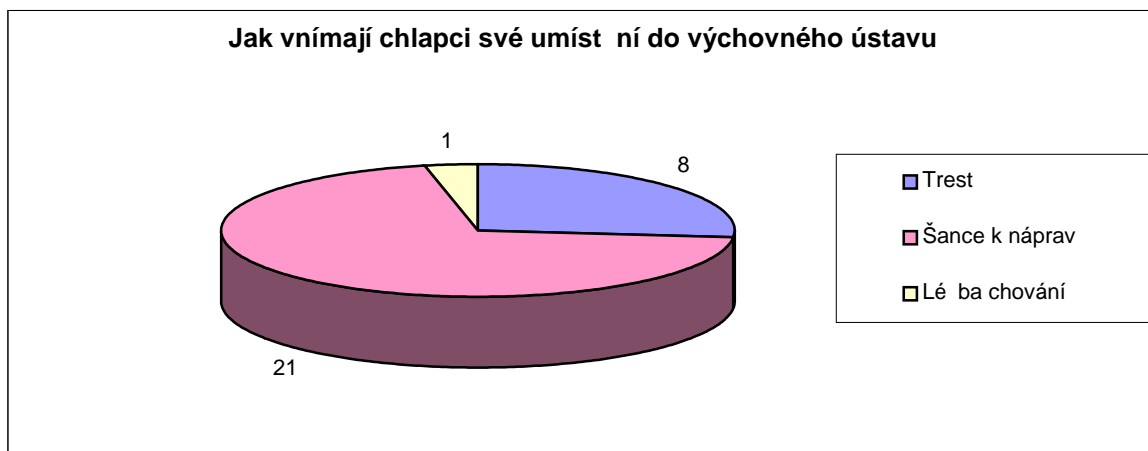
K zodpovězení této hypotézy jsem z dotazníku vygeneroval otázky . 1, 2, 3, 6, 7 a 16 a jejich odpovědi na ně.

Budeme-li brát za pozitivní skutečnost, že chlapci své umístění do výchovného ústavu berou jako šanci ke své nápravě a svou léčbu, tak takto k pobytu ve výchovném ústavu přistupuje 73 % chlapců a jen 27 % chlapců své umístění vnímá jako sankci, jako trest.

Tab. 2: Jak vnímají chlapci své umístění do výchovného ústavu

	Trest	Šance k nápravě	Léčba chování
Počet chlapců	8	21	1
Vyjádření v procentech	27	70	3

Graf . 1 – Grafické znázornění odpovědí

Zajímavou skutečností je i otázka, kdo nese vinu za jejich umístění do výchovného ústavu, kdy 19 chlapců tj. 63,5 % uvádí, že je to jen jejich vina, zatímco 36,5 % si myslí, že se na tomto významném podílu někdo jiný například party, kamarádi a rodiče.

Tab. 3: Kdo nese vinu za umístění chlapce do výchovného ústavu

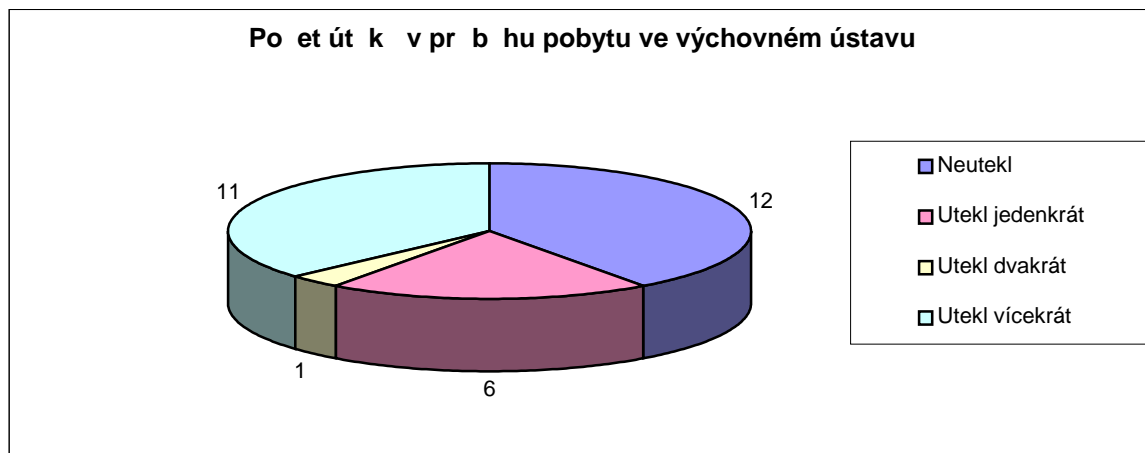
	Jen to moje vina	Je to i vina mých rodičů	Je to i vina někoho jiného
Počet voleb	19	4	7

S tím, jak ke svému umístění do výchovného ústavu přistupují chlapci souvisí i skutečnost, zda se tyto dopouštějí opakovaných úteků z výchovného ústavu. Jako stanovení hodnoty útekovosti budeme brát 2 a více úteků z výchovného ústavu během pobytu v něm. Ze získaných výsledků je patrné, že jen 40 % chlapců z ústavu nikdy neuteklo a u 20 % chlapců má útek epizodický charakter a neopakoval se, tedy že 40 % chlapců z celkového počtu opakovaně z výchovného ústavu utíkají.

Tab. 4: Útekovost chlapců během pobytu ve výchovném ústavu

	Neutekl	Utekl jedenkrát	Utekl dvakrát	Utekl vícekrát
Počet chlapců	12	6	1	11

Graf . 2 – Grafické znázornění frekvence útek

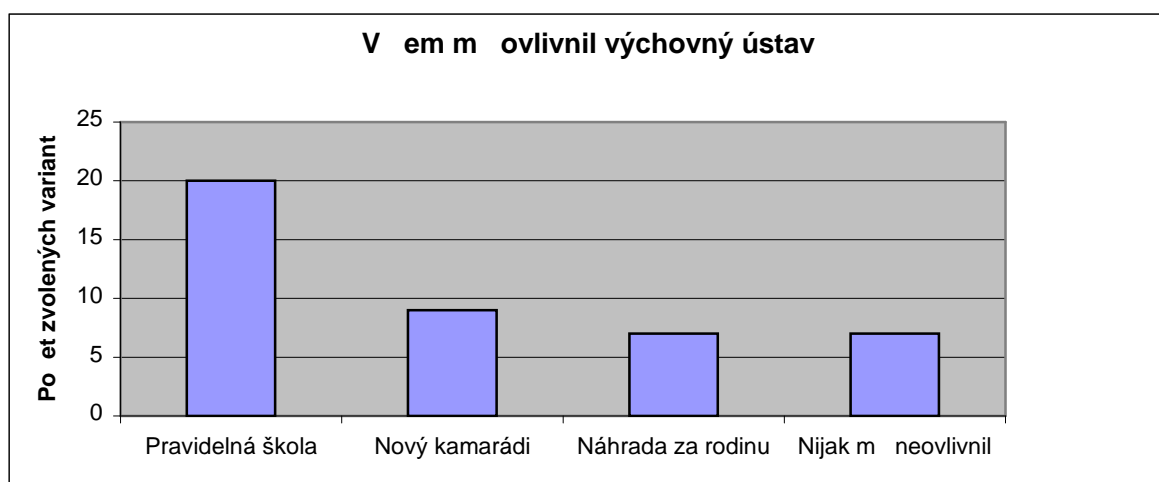

Postoj k tomu jak chlapci vnímají své umístění do výchovného ústavu se odráží i ve skutečnosti, zda je tento nějakým způsobem pozitivně ovlivnil či nikoli. Jen 7 chlapců se domnívá, že je pobyt ve výchovném ústavu nějak pozitivně neovlivnil, 23 se domnívá, že ano. Velmi pozitivním a překvapivým zjištěním je, že jako nejvíce pozitivně ovlivněni sebe vnímají chlapci pravidelnou školní docházkou a učením se.

Tab. 5: Oblasti nejvíce pozitivního ovlivnění chlapců

	Pravidelná škola	Nový kamarádi	Náhrada rodiny	Nijak m. neovlivnil
Počet zvolených variant	20	9	7	7

Graf . 3 – Grafické znázornění oblastí ovlivnění

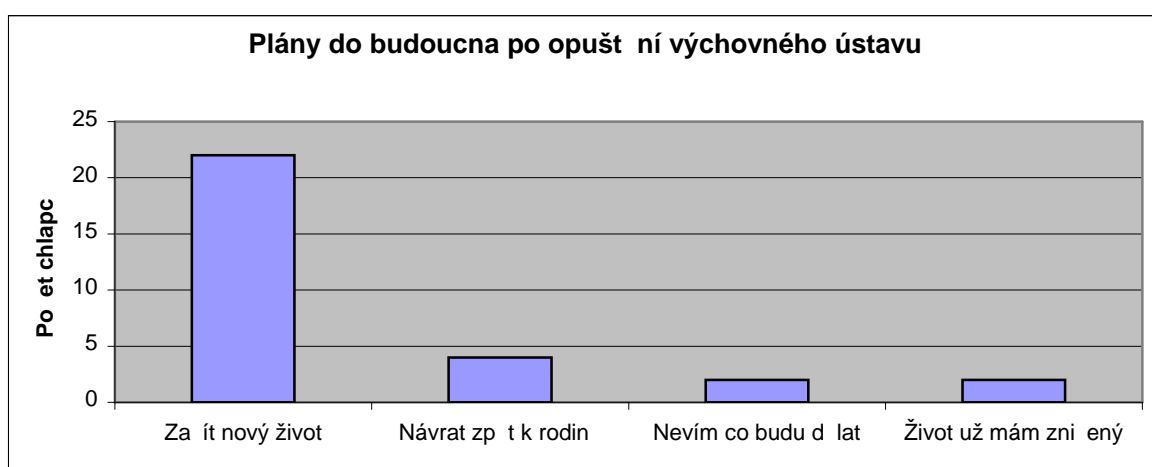

Vnímání umístění do ústavu a jeho pozitivní i negativní ovlivnění chlapců je zejména i v jejich pohledu do budoucnosti, k tomu, co by chlapci chtěli dělat po opuštění výchovného ústavu. Ze 30 chlapců jich plných 74 % tj. 22 chce začít úplně nový život, chtějí vést jiný život než vedli do této doby, uvědomují si, že to co dělali nebylo správné a vedlo k jejich umístění do výchovného ústavu. Jen 2 z chlapců tj. 6,5 % považují svůj život již za zničený, bez možnosti na jeho nápravu.

Tab. 6: Vize chlapců po opuštění výchovného ústavu

	Začít nový život	Návrat zpět k rodině	Nevím co budu dělat	Život už mám zničený
Počet chlapců	22	4	2	2

Graf .4 – Grafické znázornění plánů chlapců do budoucnosti

Zajímavá je i hodnotová orientace chlapců, kdy je pozitivní, že 81 % z nich jako za nejdležitější v životě považuje rodinu a být šťastný a spokojený, zatímco jen 19 % z nich si myslí, že nejdležitější v životě jsou kamarádi a peníze.

9.2.2 Hypotéza .2

K zodpovězení této hypotézy jsem určil v dotazníku odpovědi na otázky . 8, 9, 11, 12, 13, 14 a 29.

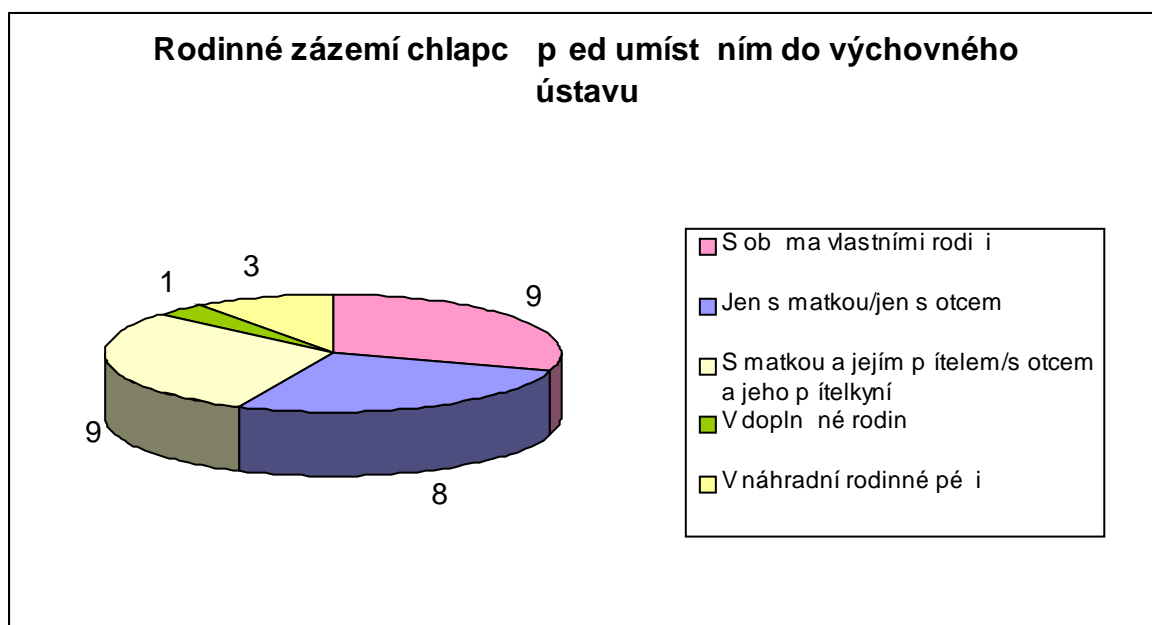
Za základní informaci je nutné brát to, z jakého rodinného prostředí chlapci umístění ve výchovném ústavu pocházejí, z jakého prostředí byli do výchovného ústavu umístěni. Za rodinu úplnou lze považovat nejen rodinu s oběma vlastními rodiči, ale i rodinu doplněnou,

i tak z těchto rodin pochází jen 10 z 30 chlapců. Naproti tomu 20 chlapců pochází z rodin neúplných a náhradní rodinné péče. Jen každý z těchto chlapců tedy žije s oběma vlastními rodiči anebo v rodině doplněné o nového otce a matku.

Tab. 7: Rodinné prostředí chlapců před umístěním do výchovného ústavu

	S oběma vlastními rodiči	Jen s matkou /jen s otcem	S matkou a jejím partnerem/s otcem a jeho partnerkou	V doplněné rodině	V náhradní rodinné péči
Počet chlapců	9	8	9	1	3

Graf .5 - Grafické zobrazení rodinného prostředí chlapců

Významným ukazatelem funkčnosti, nefunkčnosti a dokonce až dysfunkčnosti rodiny je to, zda se v této projevují sociálně patologické jevy. Nejzávažnějšími sociálně patologickými jevy je trestná činnost, požívání alkoholu a drog. Co se týká skutečnosti, zda někdo z nejbližších rodinných příslušníků a to matka, otec anebo sourozenec se dopustil trestné činnosti, tak 17 chlapců (56,5 %) pochází z rodin, kde se nikdo nedopustil trestné činnosti a 14 (43,5 %) jich je z rodin, kde se již někdo trestné činnosti dopustil, přičemž v 5 rodinách se trestné činnosti dopustila více jak jedna blízká osoba.

Jen 6 rodin, nejbližších rodinných příslušníků chlapců nepije alkohol vůbec anebo ho požívá výjimečně. Ve 24 rodinách, ze kterých chlapci pocházejí dochází k pravidelné kon-

zumaci alkoholu a v 10 rodinách požívá alkohol pravidelně více rodinných příslušníků. V užívání drog se jistě projevil i skutečnost, že drogy jsou poměrně „mladým“ patologickým jevem, kdy ve 28 rodinách (93,5 %) z celkových 30 nedochází k užívání drog, ale zato v případě, že k užívání drog v rodině dochází, užívá tyto více členů rodiny (ve 2 rodinách celkem 5 blízkých osob tj. rodičů a sourozenců).

Tab. 8: Výskyt a etnost výskytu sociálně patologických jevů v rodinách chlapců

	Ne	Ano	Ano - matka	Ano - otec	Ano - sourozenec
Spáchání trestné činnosti	17	13	2	10	6
Vyjádření v procentech	56,5	43,5			
Užívání alkoholu v rodině	6	24	12	16	6
Vyjádření v procentech	20	80			
Užívání drog v rodině	28	2	2	2	1
Vyjádření v procentech	93,5	6,5			

Velmi zajímavé je v této souvislosti srovnání chlapců s ostatními v rodině a to z pohledu zda kouří, pijí alkohol a berou drogy či již drogy v minulosti vyzkoušeli. Jen 3 chlapci nekouří, nepijí alkohol a ani jednou nevyzkoušeli žádnou drogu. I přes velkou toleranci naší společnosti ke kouření a pití alkoholu jsou tato čísla zářející - 73 % chlapců kouří, 53 % pije alkohol. Naprosto zdrcujícím faktorem je však zjištění, že 20 z 30 chlapců tj. 67 % osob ve věku do 18 let již má zkušenost s drogami.

Tab. 9: Zkušenosti chlapců s kouřením, pitím alkoholu a užíváním drog

	Nekouří, nepije, nebere drogy	Kouří	Pije alkohol	Bere drogy
Počet chlapců	3	22	16	20

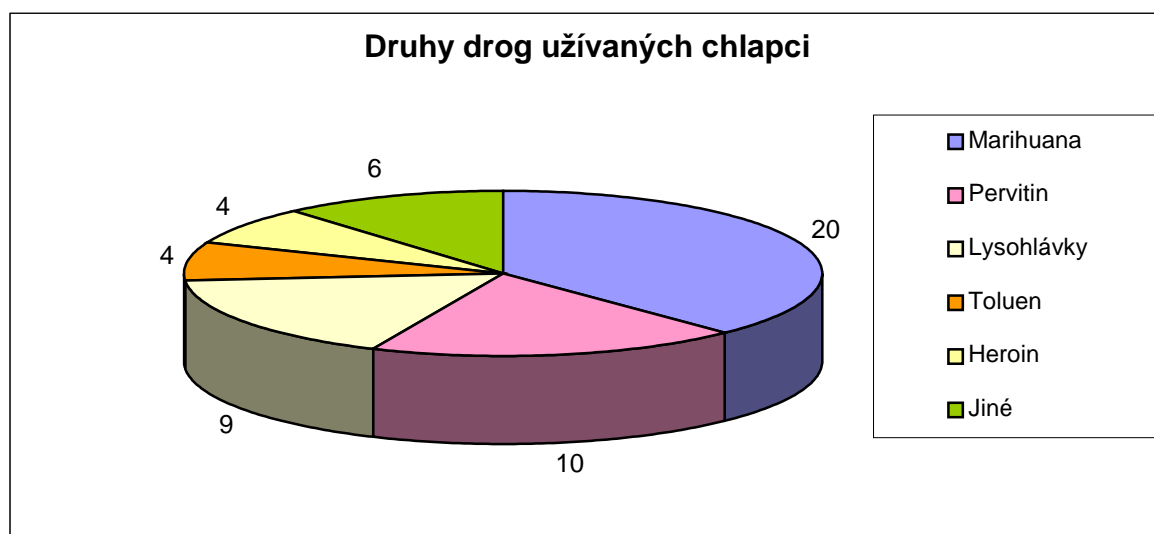
Na skutečnost jaké drogy chlapci již vyzkoušeli či jaké užívají má vliv zejména ekonomický faktor, jednak chlapci sami nemají dostatek peněz, tak většina chlapců pochází z ekonomicky a sociálně slabých rodin. Je tedy zcela logické, že mezi nejčastěji užívané drogy patří levná a dostupná marihuana, pervitin, toluen a volně dostupné houby lysohlávků.

Z 30 chlapců jich 10 (tj. 33,5 %) již minimálně jedenkrát skončilo po požití alkoholu anebo drog v péči lékaře.

Tab. 10: Druhy drog užívaných chlapci

Druh drogy	Marihuana	Pervitin	Lysohlávky	Toluen	Heroin	Jiné
Počet chlapců užívající drogy	20	10	9	4	4	6

Graf . 6 - Grafické znázornění druhů užívaných drog

V rámci rodinného prostředí je jistě i zajímavým faktem, zda ještě někdo další ze sourozence je či byl umístěn v nějakém výchovném zařízení (26 chlapců má alespoň jednoho sourozence). U 30,5 % chlapců (8 z 26) je někdo z sourozence umístěn ve výchovném zařízení a to dle tiském domov, diagnostickém ústavu anebo výchovném ústavu.

Tab. 11: Pohled umístění dalších sourozence ve výchovných zařízeních

	Ano	Ne
Umístění sourozence do výchovného zařízení	8	18
Vyjádření v procentech	30,5	69,5

9.2.3 Hypotéza .3

K zodpovězení této hypotézy jsem použil odpovědi na otázky v dotazníku . 10, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27 a 28.

Je zajímavé hned na úvod šetření této hypotézy zjistit názor samotných chlapců na skutečnost, jak vnímají svou výchovu, zda byli dobře vychováni. Z výsledků, kdy 12 chlapců si myslí že ano, 8 že ne a 10 neví, je zřejmé, že tito na tuto otázku nedokáží jednoznačně odpovědět, je nutné si připomenout, že odpověď rozhodně a jednoznačně na tuto otázku není lehká.

Tab. 12: Názor chlapců na své dobré vychování ze strany rodič

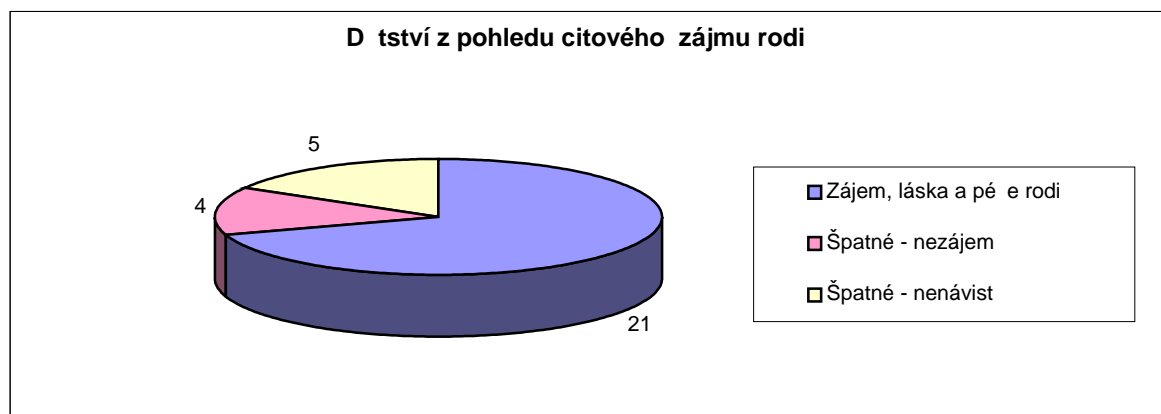
	Ano	Ne	Nevím
Počet chlapců	12	8	10
Vyjadření v procentech	40	26,5	33,5

Jednou z hlavních cílů, které dávají rodiče svým dětem je cit, a již se jedná o mateřský cit, lásku apod. Právě citová deprivace může být u chlapců ve výchovném ústavu jedním z faktorů vzniku poruchového chování. Celkem 21 z 30 chlapců udává, že se jim rodiče věnují v nově, dávali jim najevo svou lásku a měli o ně zájem. Pouze 9 z nich tj. 30 % uvádí, že zájem o ně ze strany rodičů nebyl dobrý (5 z nich si připadá, že je jejich rodiče berou spíše jako obtíž).

Tab. 13: Důstředí chlapců z pohledu citového zájmu a péče rodič

	Zájem, láska a péče rodič	Špatné - nezájem	Špatné - nenávisť
Počet chlapců	21	4	5

Graf .7 – Grafické znázornění zájmu a nezájmu rodič

V porovnání s tímto zájmem a péčí v důstředí je nutné porovnat i zájem o chlapce ze strany rodiny nyní, když jsou umístěni ve výchovném ústavu. Výsledky ukazují, že rodiče

o chlapce mají zájem i po jejich umístění do výchovného ústavu, nebo zájem o chlapce projevilo 23 z 30 rodičů tj. 77 %.

Tab. 14: Pohled zájmu o chlapce ze strany rodičů během pobytu ve výchovném zařízení

	Mají zájem	Nemají zájem	Já nemám zájem o rodiče
Počet chlapců	23	6	1
Vyjádření v %	77	20	3

S výchovou chlapců v důstavnosti souvisí i trestání za porušování norem, to jaké tresty používali rodiče v důstavnosti proti těmto chlapcům. Pouze fyzicky bylo trestáno 20 % chlapců, dalších 15 % chlapců dostávalo trestněn kolik, kdy jedním z nich byl i trest fyzického potrestání, naopak 65 % chlapců nebylo trestáno fyzicky.

Tab. 15: Způsob sankcí ukládané rodiči a chlapci

	Fyzické tresty	Zákazy a omezení	Domluva	Kombinace fyzických a nefyzických trestů
Počet chlapců	9	13	16	7
Vyjádření v %	20	29	36	15

Udlování trestů má přímou souvislost s výchovným stylem, který preferují rodiče chlapců umístěných ve výchovném ústavu. Dá se říci, že to jaké byly v důstavnosti udlovány chlapcům tresty, se odráží i ve výchovném stylu jejich rodičů. Pouze 9 chlapců hodnotí svou výchovu ze strany rodičů jako přísnou, u ostatních (21 chlapců) volili rodiče výchovu mírnou, kamarádkou, s dosti velkou volností.

Tab. 16: Výchovný styl rodičů vůči chlapcům

	Kamarádký přístup	Přísná výchova	Naprostá volnost
Počet chlapců	15	9	6
Vyjádření v %	50	30	20

Vzhledem k tak kladnému hodnocení výchovy a zájmu rodičů ze strany chlapců je zajímavé sledovat koho označí jako osobu, ke které mají nejtěsnější citové pouto, obzvláště, když mají možnost zvolit jen jednu z variant. Celkem 77 % chlapců jako osoby, kterým mají nejtěsnější citové pouto označili buďto oba rodiče (8 chlapců), anebo alespoň jednoho z rodičů (12 x matka, 3 x otec), při zvolení někoho jiného se jednalo zejména o další osoby z širšího rodinného okruhu, pouze 1 chlapec uvedl, že citové pouto necítí k nikomu.

Tab. 17: Osoby ke kterým mají chlapci nejv tší citové pouto

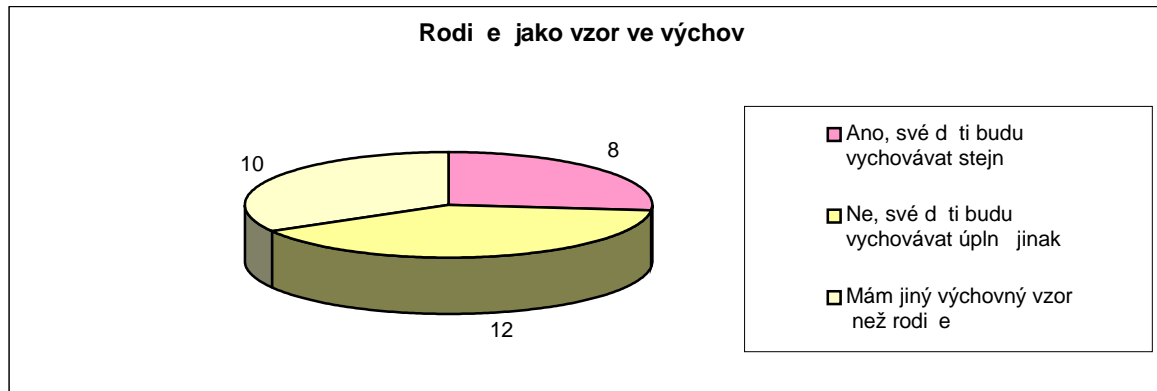
	Otec i matka	Jen matka	Jen otec	Jiná osoba	Nikdo
Po et chlapc	8	12	3	6	1

Platí u chlapc ve výchovném ústavu, že mí rodi e = m j výchovný vzor? Výsledky ukázaly, že tomu tak není. Pouze 8 chlapc tj. 26,5 % uvedlo, že jsou jim rodi e ve výchov vzorem a že budou své d ti vychovávat stejným zp sobem jako byli vychováni oni svými rodi i, ostatní ne (73,5 %) - 12 chlapc bude své d ti vychovávat odlišn a dokonce 10 chlapc má jiný výchovný vzor pro výchovu d tí než jsou jejich rodi e.

Tab. 18: Rodi e jakožto vzor výchovy

	Ano, své d ti budu vychovávat stejn	Ne, své d ti budu vychovávat úpln jinak	Mám jiný výchovný vzor než rodi e
Jsou pro tebe rodi e vzorem ve výchov	8	12	10

Graf .8 – Grafické znázorn ní vzoru výchovy

Co chlapc m na svých rodi ích vyložn vadí, i zda jim na nich nevadí nic a zda své rodi e obdivují i nikoliv, to jsou otázky vystihující jejich názor na své rodi e. Celkem 18 chlapc m (tj. 60 %) nevadí na svých rodi ích nic, 12 chlapc m (tj. 40 %) n jaká z vlastností anebo inností ano, kdy v odpov dích se nej ast ji objevilo pití alkoholu a nezájem o n . Tento trend potvrzuje i skute nost, že 20 chlapc (tj. 66,5 %) obdivuje své rodi e a jen 10 (tj. 33,5 %) je neobdivuje.

Tab. 19: Názory chlapců na osobnosti jejich rodičů

	Nevadí	Vadí	Obdivuji	Neobdivuji
Počet chlapců	18	12	20	10

Posledním ukazatelem k této hypotéze je samotná skutečnost, zda chlapci nejenže spáchali kriminogenní jednání, ale i zda za spáchání své trestnéinnosti byli vyšetřováni policií tj. zda jejich trestnáinnost byla odhalena a zda pro její spáchání již byli soudněprojednáváni. Pouze 5 chlapcůse nedopustilo žádné trestnéinnosti, u 3 mlo spáchání trestnéinnosti epizodický charakter a 22 chlapcůse trestnéinnosti dopustilo opakovaně, celkem tedy 83,5 % chlapců má zkušenost s policií a vyšetřováním své trestnéinnosti.

Pro svou trestnouinnost stanulo před soudem již 19 chlapců což činí 63,5 %, z toho 9 již vícekrát.

Rozdíl mezi po tem chlapci , kteří spáchali trestnouinnost a po tem chlapci , kteří stanuli pro svou trestnouinnost před soudem ($25 - 19 = 6$) je zapříčiněn tím, že bu to došlo k mimosoudnímu vyřízení sporu anebo tito chlapci na soudní jednání teprve čekají.

Tab. 20: četnost páchaní trestnéinnosti chlapci a jejich projednávání před soudem

	Ne	Jedenkrát	Vícekrát
Výslech na policii po spáchání trestnéinnosti	5	3	22
Vyjádření v %	16,5	10	73,5
Soudní jednání pro svou trestnouinnost	11	10	9
Vyjádření v %	36,5	33,5	30

9.3 Výzkumem zjištěné skutečnosti a jejich porovnání s hypotézami

Ke každé hypotéze se v dotazníku vztahovalo několik otázek, kdy odpovídi chlapci byly porovnávány a analyzovány a z výsledků byly zjištěny následující skutečnosti ke stanoveným hypotézám:

Hypotéza . 1 - Chlapci umístění do výchovného ústavu umístění do něj vnímají jako šanci pro budoucnost a ne jako trest.

Již jen na samotnou písemnou otázku, zda umístění do výchovného ústavu chlapci vnímají jako šanci k nápravě odpovídalo, že ano vysoce nadprůměrně po et a to 21 z celkem 30, tedy 73 %. Tomuto odpovídá i skutečnost, že více jak polovina chlapců a to 19 z celkem 30 tedy 63,5 % uvádí, že to, že jsou nyní zde ve výchovném ústavu je jen jejich vinou a nikoho jiného, jejich poruchovým chováním a pácháním sociálně patologických jevů a kriminality. Pravdivost této hypotézy také dokládá skutečnost, že 60 % chlapců z výchovného ústavu ještě nikdy neuteklo a nebo útek z výchovného ústavu u nich byl epizodickou záležitostí a již se neopakoval. Jen 7 chlapců ze 30 nedokázalo najít žádnou z oblastí svého života, ve které by ho pobyt v tomto výchovném zařízení obohatil, byl pro něj přínosem, 23 chlapců tj. 76,5 % n jaké pozitivní ovlivnění pobytem ve výchovném ústavu zaznamenalo. Důležitým aspektem je i skutečnost, jak se dívají tito chlapci do své budoucnosti, kdy je nutno zohlednit i skutečnost, že jen 2 z nich se domnívají, že již mají svůj život zničený a naproti tomu většina z nich, a to 22 chlapců se chce změnit, zlepšit svůj život a začít od začátku. V této hypotéze všechny měřené ukazatele vykázaly hodnoty vyšší než 50 %.

Tato hypotéza se ukázala jako pravdivá.

Hypotéza . 2 - Většina chlapců umístěných ve výchovném ústavu pochází z neúplných a dysfunkčních rodin.

Jen 10 chlapců což činí 33,5 % do výchovného ústavu přišlo z rodinného prostředí obou rodičů a rodiny doplněné, zbylých 20 chlapců tj. 66,5 % do ústavu přišlo buďto z rodin neúplných, kdy žili jen s matkou anebo otce, z rodiny, ve které s matkou i otcem žije někdo další (druh, družka) a 3 chlapci přišli z instituce náhradní rodinné péče. V tomto se část hypotézy, že chlapci umístění do výchovného ústavu pochází z neúplných rodin potvrdila.

Co se týká dysfunkčnosti rodin, tak tato část hypotézy se nepotvrdila, nebo v nadpolovině většiny rodin to 17 z 30 se nikdo z nejbližších rodinných příslušníků (matka, otec, sourozenec) nikdy nedopustil trestné činnosti. Je sice pravdou, že v 80 % rodin dochází k užívání alkoholu, avšak jen u 47 % rodin je pití v míře překračující pití výjimečné a jen u 27 % rodin chlapci uvedli, že v rodině dochází k pravidelnému pití alkoholu. Nejmarkantnějším rozdílem je užívání drog v rodinách, ze kterých chlapci pochází, kdy z 30 rodin k užívání drog dochází jen ve 2 rodinách tj. 6 % všech rodin. O určité funkčnosti rodin svědčí i to, že z 26 chlapců, kteří mají alespoň jednoho sourozence jen 8 z nich tj. 30,5 % má někoho ze svých sourozenců umístěného v jakémkoliv výchovném zařízení.

V této části hypotézy smí rodinné ukazatele nepřekročí hodnotu vyšší jak 50 %, lze tedy konstatovat, že chlapci umístění do výchovného ústavu nepocházejí z dysfunkčních rodin.

Tato hypotéza se potvrdila jen zčásti a to v tom, že většina chlapců umístěných do výchovného ústavu pochází z neúplných rodin, naproti tomu, že většina chlapců pochází z dysfunkčních rodin se nepotvrdila.

Hypotéza 3 - Nevhodný přístup k chlapcům v rodině má negativní vliv na jejich chování a kriminogenní vývoj.

Již na otázku, zda o chlapce mají v dětské době jejich rodiče zájem a zda jim projevovali své city a náklonnost odpovědělo 70 % chlapců že ano, přičemž 77 % rodičů se zajímá i o chlapce po dobu jejich pobytu ve výchovném ústavu. To se odrazilo i v odpovědích chlapců na otázku, ke komu v rodině chovají nejvíce citovou náklonnost, kdy 77 % z nich tj. 23 uvedli buď to oba rodiče anebo alespoň jednoho z nich. Také při zkoumání výchovného přístupu rodičů k chlapcům a způsobů jejich trestání ze strany rodičů bylo zjištěno, že jen 9 tj. 30% hodnotí svou výchovu ze strany rodičů za přísnou, kdy v rodinách chlapců převládá kamarádský přístup rodičů a určitá volnost. Co se týká způsobů trestání, tak 65 % chlapců není svými rodiči trestáno fyzicky. V nadprůměrných hodnotách se objevili i odpovědi chlapců na skutečnost zda své rodiče obdivují či nikoliv (20 obdivuje – 10 neobdivuje) a zda jim na nich nic nevádí či vadí (18 nevádí – 12 vadí). I přes tyto kladné odezvy však jen 8 chlapců chce vychovávat své děti stejně tak, jak ho vychovávali jeho rodiče, což si však myslím, že je jev naprosto normální spojený s vývojem chlapců v tomto věku. Jen 8 chlapců z 30 také uvedlo, že si myslí, že je rodiče nevychovali dobře.

Že se jedná o skutečně reprezentativní vzorek chlapců, kteří páchají kriminogenní jednání svědčí to, že 25 z nich, což činí 83,5 % se již dopustilo minimálně jedenkrát spáchání trestné činnosti a 19 z nich, což činí 63,5 % již za spáchání svého protiprávního jednání stanulo před soudem.

Tato hypotéza se ukázala jako chybná. Provedeným šetřením tedy bylo prokázáno, že nevhodný přístup v rodině k chlapcům, kteří jsou nyní umístěni ve výchovném ústavu nemá zásadní negativní vliv na jejich poruchové chování a kriminogenní vývoj. Nevhodný přístup rodičů a vliv rodinného prostředí nebyl zásadním prvkem pro vznik poruchového chování a kriminogenního jednání u většiny chlapců, tyto je tedy nutné hledat mimo rodinu zejména tedy v genetických a biologických dispozicích chlapců a vnějších prostředí,

ve kterých se tyto chlapci pohybují tj. v sociálním prostředí, ve škole a ve vrstevnických skupinách.

9.4 Shrnutí výzkumu a návrhy na opatření

Výzkumem bylo potvrzeno, že ve výchovných ústavech jsou umístěny osoby s diagnostikovanou poruchou chování, které se dopouští protiprávního jednání v podobě páchaní kriminality a dalších sociálně patologických jevů, zejména užíváním alkoholu a drog. Ve většině případů však děti umístěné do výchovného ústavu nepocházejí z rodin, kde by rodiče páchali trestnou činnost (dle statistik Policie ČR jen u 25 % všech pachatelů trestné činnosti ve věku do 18-ti let tj. dětí a mladistvých se trestné činnosti dopustil také někdo z rodiny, 75 % pachatelů v tomto věku má rodiče, kteří se nikdy trestné činnosti nedopustili), kde by docházelo k nadměrnému užívání alkoholu a drog. Nejedná se ve většině případů o děti z rodin, kde se rodiče o své děti nestarají, kde rodiče používají nevhodných výchovných metod a postupů. Právě naopak, mezi těmito rodiči a dětmi existuje citové a sociální pouto. Děti tedy pocházejí z rodin „normálních“, z rodin, kde by se výskyt poruchového chování nepředpokládal. Jen menší část chlapců pochází z rodin, kde je zejména to např. již k předchozím zjištěním (např. s ohledem na sociální prostředí, ve kterém rodina žije, již prokázanému výskytu sociálně patologických jevů v těchto rodinách), že u dětí z těchto rodin je míra vzniku poruchového chování a potažmo tedy kriminogenního jednání daleko vyšší.

Děti umístěné ve výchovném zařízení lze rozdělit všeobecně na dvě skupiny, na ty, co umístění v tomto zařízení berou jako svou šanci a léčbu, kdy k tomuto takto při svém pobytu přistupují (neutíkají, chodí do školy, plní si své úkoly a povinnosti) a na ty, co pobyt v ústavu berou jako trest a ztrátu času (opakovaně utíkají, nechodí do školy, mají výchovné konflikty s autoritami). Je velmi dobré, že děti do výchovného ústavu přicházejí po podrobném anamnestickém šetření provedeném v diagnostickém ústavu. Ve výchovném stavu musí být na základě anamnézy a diagnózy stanoven způsob léčby, způsob výchovného působení. Každý jedinec je individuální a tak část opatření musí být individuálních. Je nutné propracovat systém odměn a trestů ve výchovném ústavu.

Na základě výše uvedeného pro práci s těmito dětmi ve výchovném ústavu navrhuji více se zaměřit na individuální léčbu a léčbu v malých komunitních skupinách, tedy být při léčbě s tímto dítětem v co nejbližším a nejužším kontaktu. Propracovat systém odměn a trestů

ve výchovném ústavu jakožto motivační složky pro děti. Zejména u chlapců, kteří pobyt ve výchovném ústavu vnímají jako svou šanci, jako možnost k nápravě je právě motivování ve formě odmítnutím nejlepších podporným prostředkem při reedukaci a resocializaci. V zákoně O výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních jsou nejenom zakotveny práva dítěte umístěného v tomto zařízení, ale i jeho povinnosti a odmítnutí a sankce, které mu mohou být uděleny. Pokud vidím u chlapce snahu a vzorně plnit povinnosti a vím, že tento má silné citové pouto ke svým rodičům, určitě odmítnutí v podobě mimoškolní vycházky, by je tento mohl navštívit jistě bude mít pozitivní motivující vliv na tohoto chlapce. Pokud se jedná například o chlapce, který byl do ústavu umístěn z náhradní rodinné péče a tento také plní vzorně své povinnosti a vím, že jeho nejvyšší zálibou je třeba sport anebo má svou oblíbenou hudební skupinu, jistě i udělení odmítnutí v podobě mimoškolní návštěvy kulturní nebo sportovní akce, bude mít ten správný motivační efekt. Na druhé straně je samozřejmě nutné, že v případě, kdy chlapec porušuje své povinnosti tohoto potrestat, nebo udělení trestu například možnosti zákazu účasti na kulturní či společenské akce, zákazu vycházek bude mít nejen výchovný efekt na něj (alespoň by tedy měl mít) v tom smyslu, aby již své povinnosti neporušoval. Odmítnutí a trestání jednotlivců, má vliv nejen na něj, ale i na ostatní členy skupiny, kteří toto vnímají. V tomto případě musí být vyslán jasný signál, že v případě porušování svých povinností bude následovat trest a naopak, že při plnění svých povinností bude následovat odmítnutí. Právě u dětí a dospívajících si myslím, že se projevuje více ctižádostivost, soupeření, snaha uspět, prosadit se a pokud takovéto dítě vidí, že ostatní si plní své povinnosti a jsou odmítnutí bude se svými chováními a jednáním se snažit tímto vyrovnat či dokonce dosahovat ještě lepších výsledků, být nejlepší.

V rámci prevence, již na základních školách, již na prvním stupni, pomocí preventivních metod a technik se snažit vytipovat rizikové děti, zlepšit anamnestickou stránku ohledně dětí ve školách (zajímat se o to z jakého prostředí pochází, rodinné problémy,..). Základní škola by se s dalšími státními institucemi jako je policie, samospráva, poradny atd. měla stát hlavním prvkem preventivního působení na děti ve volném čase. Neměla by spolupracovat se speciálními institucemi až v případě rozvinutí poruchového chování u dítěte, ale již od anamnestické stránky a diagnostiky, od samotné realizace preventivních opatření. Realizovat hlavně místní preventivní programy – znát prostředí, znát děti, kterým

je program určen, zpracovat do něj všechna specifika prostředí (malé město, velké město, sídliště, komunity,...).

Nebát se v případě nutnosti zasáhnout radikálně, zejména v extrémních případech poru-
chového chování ve spolupráci s dalšími institucemi a rázně zasáhnout v zájmu dítěte. Samozřejmě by dítě mělo vyrůstat s rodiči, i já jsem stoupencem tohoto názoru, ale budou-li výsledky zjištění natolik závažné, tak prostě postupovat rázně nejen k dítěti, ale i k jeho rodičům, pokud na stavu dítěte nesou vinu.

ZÁV R

Je nutné brát v potaz, že rodina je primární uzavřená skupina, kdy jakékoliv zejména preventivní působení je zde velmi obtížné. Z tohoto důvodu je nutné se zaměřit na další oblasti života dítěte, zejména na školní prostředí a trávení volného času. Dle mého názoru již na prvním stupni základních škol je nutné problémovému a poruchovému chování věnovat pozornost. Je nutné zlepšit anamnestickou část, aby mohly být včas identifikovány děti se zvýšeným rizikem vzniku poruchového chování, po nejčastějších poruchových chováních. Vzhledem ke skutečnosti, že zařazení anamnestická až po zařazení léčebná jsou roznořová – nikde neprobíhá všechno dohromady je nutné, aby činnost těchto na zařazení na sebe navazovaly, nepřekrývaly se anebo mezi nimi nebyly prázdná místa. Je nutné zejména do škol na pozice výchovných poradců, speciálních pedagogů a metodiků dosazovat odborníky na problémové chování. Pomocí preventivních výzkumů již na prvním stupni základní školy se pokoušet ustanovovat rizikové faktory působení na děti, děti u nichž je zvýšené riziko vzniku poruchového chování.

V teoretické části diplomové práce jsem se zabýval poruchami chování a to od jejich vzniku, vnitřními a vnějšími faktory, které působí na vznik poruchového chování, dále klasifikací poruch chování a to dle jejich projevů a závažnosti. Zajímal jsem se o spojitost poruchového chování s delikventním jednáním a pácháním kriminality a o již samotné kriminogenní jednání osob mladších 15 let. Provedl jsem rozbor druhů sankcí, které je možné udělit osobám mladším 15 let při spáchání delikvence a trestné činnosti a systém intervence a opatření směřujících k těmto dětem. Zaměřil jsem se nejen na systém pedagogicko psychologického poradenství, ale zejména na systém speciálních výchovných zařazení.

V praktické části diplomové práce jsem provedl výzkum ve Výchovném ústavu v Devostovicích a to na osobách, které mají po provedené diagnostické a anamnestické činnosti v diagnostickém ústavu stanovenou diagnózu poruchy chování, kdy ve výchovném ústavu jsou umístěni právě pro toto chování popř. pro páchání sociálně patologických jevů jako je delikvence a trestná činnost a užívání alkoholu a drog. Výzkumem jsem se snažil odpovědět na to, jak vlastně sami chlapci berou své umístění ve výchovném ústavu a jak k nim postupují, z jakých pocházejí rodin, jaký mají vztah ke svým rodičům a co je hlavní příčinou jejich umístění v tomto výchovném zařazení.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Hartl, P.: *Psychologický slovník*, 1. vyd. Praha: Budka, 1994, ISBN 80-90-15-49-0-5
- [2] Prcha, J.: *Pedagogický slovník*, 3. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-579-2
- [3] Slomek, Z.: *Speciální pedagogika – Etopedie*, 1. vyd. . Budjovice: JU eské Budjovice, 2006, studijní text
- [4] Pešatová, I.: *Vybrané kapitoly z etopedie*, 2. vyd. Liberec: TU Liberec, 2006, ISBN 80-7372-087-6
- [5] Vágnerová, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*, 4. vyd. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-414-4
- [6] Vojtová, V.: *Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*, 1. vyd. Brno: OL Print Šlapanice, 2004, ISBN 80-2103532-3
- [7] Mühlpachr, P.: *Sociopatologie*, 1. vyd. Brno: MU Brno, 2008, ISBN 978-80-210-4550-7
- [8] Pešatová, I.: *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*, 1. vyd. Liberec: TU Liberec, 2007, ISBN 978-80-7372-291-3
- [9] Kraus, B.: *Průběh – prostředí – výchova*, 1. vyd. Brno: Paido, 2001 ISBN 80-7315-004-2
- [10] Kuchta, J., Válková, H.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, 1. vyd. Praha: Beck, 2005, ISBN 80-7179-813-4
- [11] Nikl, J.: *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*, 1. vyd. Praha: Vydavatelství PAŘ, 2000, ISBN 80-7251-033-9
- [12] Fischer, S., Škoda, J.: *Speciální pedagogika*, 1. vyd. Praha: Triton, 2008, ISBN 978-80-7387-014-0
- [13] Čížková, L.: *Policejní psychologie*, 4. vyd. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-931-3
- [14] Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, 1. vyd. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-226-2

- [15] Sovák, M.: *Defektologický slovník*, 1. vyd. Praha: SPN, 1978
- [16] Langmeier, J., Matějka, Z.: *Psychická deprivace v dětství*, 3. vyd. Praha: SZdN, 1974
- [17] Schmiedler, K.: *Prostředím a sociální patologie*, odborný text v časopise *Psychologie dnes* . 9, ročník 2000
- [18] *Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize: duševní poruchy a poruchy chování*, 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1996, ISBN 80-85121-64-6
- [19] Zákon . 218/2003 Sb., *O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže soudnictví, úprava od 1.1.2004*
- [20] Zákon . 109/2002 Sb., *O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských zařízeních, úprava od 1.7.2002*
- [21] *Definice normy*, dostupné z <http://wikipedia.org/wik:/norma>
- [22] *Statistické přehledy trestné činnosti*, dostupné z <http://www.mvcr.cz/statistiky>
- [23] *Statistické přehledy činnosti soudů*, dostupné z <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=3397&d=47145>
- [24] *Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola a střední škola Devohostice*, dostupné z <http://www.vumdrevohostice.cz>

SEZNAM CITACÍ

- [1] Hartl, P.: *Psychologický slovník*, 1. vyd. Praha: Budka, 1994, ISBN 80-90-15-49-0-5, str. 406
- [2] Nikl, J.: *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*, 1. vyd. Praha: Vydavatelství PAŘ, 2000, ISBN 80-7251-033-9, str. 5
- [3] Prucha, J.: *Pedagogický slovník*, 3. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-579-2, str. 170
- [4] Sovák, M.: *Defektologický slovník*, 1. vyd. Praha: SPN, 1978, str. 292
- [5] Kraus, B.: *Školství – pedagogika – výchova*, 1. vyd. Brno: Paido, 2001 ISBN 80-7315-004-2, str. 99
- [6] Kuchta, J., Válková, H.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, 1. vyd. Praha: Beck, 2005, ISBN 80-7179-813-4, str. 267
- [7] Zákon č. 218/2003 Sb., *O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže soudnictví, ústavní od 1.1.2004, § 1, str. 2*
- [8] Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, 1. vyd. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-226-2, str. 22, 23
- [9] Zákon č. 218/2003 Sb., *O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže soudnictví, ústavní od 1.1.2004, § 91, str. 26*
- [10] Zákon č. 109/2002 Sb., *O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských zařízeních, ústavní od 1.7.2002, § 17, str. 6*
- [10] Zákon č. 109/2002 Sb., *O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských zařízeních, ústavní od 1.7.2002, § 1, str. 2*

SEZNAM GRAF

Graf .1: Grafické znázornění odpovědí.....	55
Graf .2: Grafické znázornění frekvence út k	56
Graf .3: Grafické znázornění oblasti ovlivnění.....	56
Graf .4: Grafické znázornění plán chlapce do budoucnosti.....	57
Graf .5: Grafické zobrazení rodinného prostředí chlapce	58
Graf .6: Grafické znázornění druhů užívaných drog.....	60
Graf .7: Grafické znázornění zájmu a nezájmu rodičů	61
Graf .8: Grafické znázornění vzoru výchovy.....	63

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Rozdělení chlapců z výzkumné skupiny dle věku.....	54
Tab. 2: Jak vnímají chlapci své umístění do výchovného ústavu.....	54
Tab. 3: Kdo nese vinu za umístění chlapce do výchovného ústavu.....	55
Tab. 4: Účinnost chlapců během pobytu ve výchovném ústavu.....	55
Tab. 5: Oblasti největšího pozitivního ovlivnění chlapců	56
Tab. 6: Vize chlapců po opuštění výchovného ústavu.....	57
Tab. 7: Rodinné prostředí chlapců před umístěním do výchovného ústavu.....	58
Tab. 8: Výskyt a četnost výskytu sociálně patologických jevů v rodinách chlapců	59
Tab. 9: Zkušenosti chlapců s kouřením, pitím alkoholu a užíváním drog.....	59
Tab. 10: Druhy drog užívaných chlapci.....	60
Tab. 11: Pohled umístění dalších sourozenců ve výchovných zařízeních.....	60
Tab. 12: Náзор chlapců na své dobré vychování ze strany rodičů	61
Tab. 13: Důstojství chlapců z pohledu citového zájmu a péče rodičů	61
Tab. 14: Pohled zájmu o chlapce ze strany rodičů během pobytu ve výchovném zařízení.....	62
Tab. 15: Způsoby sankcí ukládané rodiči chlapcům.....	62
Tab. 16: Výchovný styl rodičů vůči chlapcům.....	62
Tab. 17: Osoby ke kterým mají chlapci největší citové pouto.....	63
Tab. 18: Rodiče jakožto vzor výchovy.....	63
Tab. 19: Názory chlapců na osobnosti jejich rodičů	64
Tab. 20: Četnost páchaní trestné činnosti chlapci a jejich projednávání před soudem.....	64

SEZNAM P ÍLOH

P I: Rozdíl mezi problémovým chováním a poruchovým chováním

P II: P ehled pravomocn ůd lených sankcí soudy osobám mladším 15-ti let

P III: Organizace dne v d ťtském diagnostickém ústavu v Olomouci

P IV: Organizace dne ve výchovném ústavu v D evohosticích

P IV: Dotazník k výzkumné ásti diplomové práce

P ÍLOHA P I: ROZDÍL MEZI PROBLÉMOVÝM CHOVÁNÍM A PORUCHOVÝM CHOVÁNÍM

ŽÁCI S PROBLÉMOVÝM CHOVÁNÍM	ŽÁCI S PORUCHOVÝM CHOVÁNÍM
1. motivace	
- žák s problémy v chování o svých problémech ví, vadí mu a chtěl by je odstranit, normy nenarušuje úmyslně, je to výsledek konfliktu mezi vnějšími požadavky a jeho vnitřními potřebami, nálepkou problémového žáky trpí a vyvolává to v něm negativní emoce, trpí bezradností, která se projevuje tím, že v tšinou pro nápravu svého chování volí další neadekvátní chování	- žák s poruchami chování není s danými normami v konfliktu, ale nepřijímá je anebo je úmyslně ignoruje, zpravidla nepociťuje vinu za důsledky zpravené vlastním jednáním
2. časová dimenze	
- u žáka s problémy v chování jde o problémy spíše krátkodobé, popřípadě se projevují tyto problémy nahodile i v časových periodách (často mají vývojové souvislosti a bývají důsledkem nezvládnutí konfliktu se sociálním okolím)	- žák s poruchami chování porušuje normy dlouhodobě a vývojová specifika jeho morálního vývoje zpraveně jeho nežádoucího chování jen prohlubují
3. intervence a reedukace	
- u žáka s problémovým chováním vedou k nápravě cílená pedagogická opatření v rámci systému a v prostředí školy, tedy, v plánování výuky, ve využívání různých typů pedagogických metod při výuce	- žák s poruchami chování musí podstoupit speciální péči v jejímž průběhu speciální pedagogové a psychologové cílenými speciálními pedagogickými a psychologickými metodami ovlivňují chování žáka tak, aby je směřovali k sublimaci zpraveně a cíle chování společensky nepřijatelného v chování společensky přijatelné

* dostupné na: VOJTOVÁ, V.: Kapitoly z etopedie I – Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti, 1. vyd., Šlapanice: OL Print, 2004, ISBN: 80-210-3532-3, str. 78

**P ÍLOHA P II: P EHLED PRAVOMOCN UD LENÝCH SANKCÍ
SOUDY OSOBÁM MLADŠÍM 15-TI LET (DLE UST. § 91 ZÁK. ÍSLO
218/2003 SB. + UD LENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY)**

Rok	2004	2005	2006	2007	2008
Výchovná omezení	5	5	6	6	3
Napomenutí ud lená d tem	90	65	91	83	59
Napomenutí ud lená rodi m	170	161	192	161	124
Absolvování výchovného programu	38	107	143	153	139
Dohled proba ního ú edníka	149	553	557	642	597
Jiný dohled nap . OSPOD	1836	1674	1563	1650	1797
Ochranná výchova	18	49	56	72	81
Ústavní výchova	984	917	944	1014	1114

* erpáno ze statistických zdroj ministerstva spravedlnosti (zákon . 218/2003 Sb o soud-
nictví ve v cech mládeže vstoupil v platnost od 1.1.2004, za rok 2009 doposud nebyly
známy statistické údaje), dostupné na www.justice.cz

PÍLOHA P III: ORGANIZACE DNE V DÍTSKÉM DIAGNOSTICKÉM ÚSTAVU V OLOMOUCI

PONDĚLÍ AŽ PÁTEK

06.30	budílek
06.35 – 07.15	osobní hygiena, oblékání, úklid a kontrola ložnic
07.15 – 08.00	snídaně, příprava na vyučování, předání dle třídy vychovatelem do školy u učitele
08.00 – 09.45	dopolední vyučování
09.45 – 10.00	svačina
10.00 – 12.30	dopolední vyučování
12.30 – 13.00	oběd
13.00 – 13.30	přebírání dle třídy od učitele vychovatelem
13.30 – 15.30	odpolední výchovný blok, popř. odpolední vyučování (dle rozvrhu)
15.30 – 16.00	svačina
16.00 – 18.00	odpolední výchovný blok, možnost samostatné vycházky
18.00 – 18.30	večeře
18.30 – 20.00	osobní volno, hodnocení dne, denní úklid kluboven, veškerá hygiena
20.00 – 21.00	osobní volno na ložnicích
21.00	večerka

SOBOTA A NEDĚLE

08.00	budílek
08.00 – 08.30	osobní hygiena, oblékání, úklid a kontrola ložnic
08.30 – 09.00	snídaně
09.00 – 12.00	týdenní úklid budovy (sobota) + osobní volno a návštěvy dle třídy (neděle)
12.00 – 12.30	oběd
12.30 – 14.00	osobní volno, polední klid na ložnicích
14.00 – 15.30	odpolední výchovný blok, možnost samostatné volné vycházky
15.30 – 16.00	svačina
16.00 – 18.00	odpolední výchovný blok, možnost samostatné volné vycházky
18.00 – 18.30	večeře
18.30 – 20.00	osobní volno, hodnocení dne, denní úklid kluboven, veškerá hygiena
20.00 – 22.00	osobní volno na ložnicích, sledování televize
22.00	večerka

V každodenních výchovných blocích jsou prováděny individuální i skupinové terapie, různé komunitní aktivity, příprava do školy, zájmové aktivity a kroužky.

P ÍLOHA P IV: ORGANIZACE DNE VE VÝCHOVNÉM ÚSTAVU V D EVOHOSTICÍCH

POND LÍ AŽ PÁTEK

06.30	budí ek
06.35 – 07.15	osobní hygiena, úklid osobních v cí
07.15 – 07.45	snídan
07.45 – 13.30	dopolední zam stnání – vyu ování + ob d
13.30 – 14.00	osobní volno
14.00 – 16.00	odpolední zam stnání – I. ást, možnost vycházky
16.00 – 16.15	sva ina, p estávka
16.15 – 18.00	odpolední zam stnání – II. ást, p íprava na vyu ování
18.00 – 18.30	ve e e
18.30 – 20.00	osobní hygiena, úklid, kontrola pokoj , osobní volno, zájmová skupinová innost
20.00 – 21.00	ve erní zam stnání, sch zka skupin (ve erní reflexe)
21.00 – 22.00	osobní volno
22.00	ve erka

SOBOTA A NED ĚLE

08.00	budí ek
08.00 – 08.45	osobní hygiena, úklid
08.45 – 09.00	snídan
09.00 – 12.00	dopolední zam stnání, úklid pokoj , možnost vycházky
12.00 – 12.30	ob d
12.30 – 14.00	osobní volno
14.00 – 18.00	odpolední zam stnání v etn p estávky na sva inu, možnost vycházky
18.00 – 18.30	ve e e
18.30 – 20.00	osobní hygiena, ve erní reflexe, osobní volno
20.00 – 23.00	sledování TV, osobní volno
23.00	ve erka

V každodenních odpoledních zam stnáních jsou provád ěny individuální i skupinové terapie, r zné komunitní innosti, p íprava do školy, zájmové innosti a kroužky.

PÍLOHA P IV: DOTAZNÍK K VÝZKUMNÉ ÁSTI DIPLOMOVÉ PRÁCE

Milí respondenti,

obracím se na Vás s prosbou o vyplnění mého dotazníku, který bude součástí mé diplomové práce ze sociální pedagogiky na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Dotazník se týká Vašich názorů a osobních zkušeností ze těchto oblastí – výchova v rodině, pobyt ve výchovném ústavu a páčání kriminality.

Dotazník má celkem 29 otázek, kdy u všech otázek křikujete odpověď, se kterou se ztotožníte. U otázek označených černou barvou volte jen jednu z nabízených variant odpovědí, u otázek označených modrou barvou můžete volit libovolný počet nabízených variant odpovědí. Pouze u těchto otázek Vás žádám o velice stručné písemné vyjádření.

Dotazník je samozřejmě zcela anonymní, jednotlivé Vámi vyplněné dotazníky nebudou nikde zveřejňovány. Data získaná z dotazníku budou celkově statisticky zpracována ke stanoveným hypotézám. Vy, jakožto respondenti a vedení výchovného ústavu budete informováni jen o výsledcích provedeného výzkumu.

Předem Vám děkuji za pravdivé vyplnění dotazníku a Vaše nasvícení k jeho vyplnění.

Bc. Michal Hradil

8. Před umístěním do ústavu jsem žil:

- s oběma vlastními rodiči
- jen s matkou anebo jen s otcem
- s matkou a jejím partnerem anebo s otcem a jeho partnerkou
- v doplňkové rodině (matka znovu vdaná, otec znovu ženatý)
- v náhradní rodinné péči (dětský domov, pěstounská rodina,...)

9. Spáchal někdo z tvých rodinných příslušníků jakoukoliv trestnou činnost:

- ne
- ano – moje matka
- ano – můj otec
- ano - můj sourozenec (bratr, sestra)

jakou (např. krádeže, napadení,..) a zda byl(a) již ve vězení

.....

10. Ze své rodiny mám nejraději, nejvážnější citové pouto mám:

- k otci i matce
- k matce
- k otci
- k někomu dalšímu z rodiny (např. babička, bratr,..)
- k nikomu z rodiny

11. Máš zkušenost s užíváním alkoholu, kouření a drogami:

- ne
- ano kouřím cigarety
- ano piji alkohol
- ano zkusil jsem i drogy a to:
 - marihuanu pervitin heroin
 - toluen lysohlávky jiné

12. Vyskytuje se v tvé rodině užívání alkoholu:

- ne
- ano výjimečně
- ano příležitostně
- ano pravidelně

z rodinných příslušníků pije alkohol: matka otec sourozenec

13. Vyskytuje se v tvé rodině užívání drog:

- ne
- ano drogy užívá matka
- ano drogy užívá otec
- ano drogy užívá můj sourozenec

14. Byl n kdo z tvých sourozenc umíst n v n jakém výchovném za ízení:

- ano
- ne

kdo (bratr, sestra) a kde (d tský domov, diagnostický ústav, výchovný ústav,...)

.....

15. Myslíš si, že t rodi e dob e vychovali:

- ano
- ne
- nevím

16. Kdo nese vinnu za to, že jsi nyní ve výchovném ústavu:

- je to jen mojí vinnou
- je to i vinnou mých rodi
- je to vinnou i n koho jiného (nap . škola, parta,...)

17. Mají o tebe tví rodi e zájem, když jsi zde ve výchovném ústavu:

- mají o m zájem a cht jí, abych se zlepšil
- nemají o m zájem, je jim jedno kde jsem a co ze m bude
- já už nemám zájem o své rodi e, nestýkáme se

18. Jaké tresty používali v i tob tví rodi e v d tství:

- fyzické tresty
- zákazy a omezení
- domluva
- byl jsem vždy fyzicky trestán a dostal jsem i n jaký zákaz

19. Jaký p ístup k tob mají tví rodi e:

- kamarádský
- p ísný
- mám naprostou volnost

20. Jaké jsi m l d tství z pohledu citového zájmu rodi o tebe:

- dobré, dávali mi najevo svou lásku, v novali se mi
- špatné, nikdy mi ne ekli co pro n znamenám a jak m mají rádi
- špatné, dávali mi najevo, že jsem jim na obtíž, že m nemají rádi

21. Jsou pro tebe tví rodi e vzorem ve výchov :

- ano, své d ti budu vychovávat stejn jak rodi e vychovali m
- ne, své d ti budu vychovávat úpln jinak
- mám jiný výchovný vzor než jsou rodi e

22. Co ti na tvých rodi ích nejvíce vadí, co bys na nich zm nil:

- nevadí mi na nich nic
- vadí mi (napiš maximáln t i v ci)

.....

23. Co na svých rodiích nejvíce obdivuješ, čeho si na nich vážíš:

- neobdivuji své rodiče, nevážím si jich
 - obdivuji je a vážím si je pro (napíš maximálně tři věci)
-

24. Kolik je ti let:

- 13
- 14
- 15
- 16
- 17

25. Navštívil jsi někdy výchovný ústav:

- základní školu
- střední školu – učební obor

26. Máš nějaké sourozence:

- ne
- ano a to celkem

27. Byl jsi již na výslechu na policii ohledně spáchání své trestné činnosti:

- ne
- 1 x
- 2 x
- 3 x a vícekrát

28. Byl jsi již za spáchání své trestné činnosti před soudem:

- ne
- ano – jednou
- ano - několikrát

29. Byl jsi již někdy u lékaře anebo v nemocnici pro požití alkoholu či drog:

- ne
- ano – jednou
- ano - několikrát